

UCHWAŁA NR XLVI/...../22
RADY MIEJSKIEJ W RYGLICACH

z dnia 31 sierpnia 2022 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Ryglice na lata 2022 - 2025

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 6a ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 559 z późn. zm.) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm.) Rada Miejska w Ryglicach uchwala co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Ryglice na lata 2022 – 2025 zaopiniowany pozytywnie przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie Delegatura w Tarnowie, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Ryglic.

§ 3. Uchwała podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Małopolskiego i wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Małopolskiego.

Przewodniczący Rady

Marek Dudowicz

sporządził: Witek Elżbieta

zatwierdził:

Załącznik do uchwały Nr XLVI/...../22
Rady Miejskiej w Ryglicach
z dnia 31 sierpnia 2022 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2022-2025 DLA GMINY RYGLICE

Ryglice, dn. 29.07.2022r.,

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP
2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI
3. PRZEDMIOT OCHRONY PRAWNEJ
4. FORMY OCHRONY PRAWNEJ ZABYTKÓW
5. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW
DZIEDZICTWA KULTUROWEGO
6. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY
7. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SWOT
8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI
9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU
OPIEKI NAD ZABYTKAMI
10. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI
11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI
12. MISJA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

1. WSTĘP

CEL OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY RYGLICE

Podstawowym, ogólnie pojętym założeniem niniejszego „Programu opieki nad zabytkami dla Gminy Ryglice na lata 2022 – 2025” jest ukierunkowanie polityki Samorządu Gminnego, służącej podejmowaniu planowanych działań dotyczących finansowania, inicjowania, wspierania oraz koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Jest to uzupełniający dokument w stosunku do innych aktów planowania gminnego. Zadaniem Programu jest także organizacja działań edukacyjnych i wychowawczych wobec miejscowej społeczności. Dla realizacji powyższego założenia niezbędna jest realizacja szczegółowych celów określonych m.in. w art. 87 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, do których należą:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;

- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami
- zapoznanie z zasobami dziedzictwa kulturowego, historią i zabytkami Gminy, w tym także rozróżnienie obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa i figurujących w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków
- wspieranie działań zmierzających do pozyskania środków finansowych na opiekę nad zabytkami
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków przy sporządzaniu i zmianie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

Ochrona zabytków, dawnych materialnych i niematerialnych dóbr kultury jest obowiązkiem konstytucyjnym Państwa. w myśl art. 5 Konstytucji RP „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego (...). Istotnym elementem tego dziedzictwa są zabytki, które w swych niematerialnych wartościach są dobrem wspólnym. Art. 82 Konstytucji wskazuje, iż „obowiązkiem Obywatela (...) jest troska o dobro wspólne”, z kolei art. 6 Konstytucji stanowi, że „...Rzeczpospolita Polska, stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury (...)”.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2021, poz. 710, 954)

Obowiązująca ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadziła pojęcia ochrony i opieki nad zabytkami. Zgodnie z art. 3, użyte w ustawie określenia oznaczają:

- 1) zabytek – nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo

- minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt. 1;
  - 3) zabytek ruchomy – rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt. 1;
  - 4) zabytek archeologiczny – zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
  - 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami – instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
  - 6) prace konserwatorskie – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
  - 7) prace restauratorskie – działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części oraz dokumentowanie tych działań;
  - 8) roboty budowlane – roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
  - 9) badania konserwatorskie – działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
  - 10) badania architektoniczne – działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;

- 11) badania archeologiczne – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- 12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- 13) historyczny zespół budowlany – powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- 14) krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;
- 15) otoczenie – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Zgodnie z art. 89 organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Wojewódzki Konserwator Zabytków.

W art. 4 zapisano, iż ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;

- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 5 wskazuje, iż opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ustawa definiuje obowiązki oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Szczegółowo określone obowiązki samorządu w stosunku do obiektów zabytkowych objętych ochroną, których samorząd jest właścicielem lub posiadaczem zawarte są w następujących artykułach: 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71, 72.

Na mocy art. 21 ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. Art. 22 ust. 4 stwierdza, iż „Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.”. W ust. 5 tego artykułu zapisano, iż w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;

- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Jak wspomniano art. 87 ustawy określa obowiązek samorządu, dotyczący sporządzania i uchwalania gminnego programu opieki nad zabytkami:

- program winien być opracowany na okres 4 lat,
- program służy celom określonym w Ustawie,
- program przyjmuje rada gminy, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym,
- z realizacji programu władze gminy sporządzają co 2 lata sprawozdanie, które przedstawiane jest radzie gminy.

Artykuły 18 i 19 nakazują samorządom uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Dodatkowo należy wskazać odniesienia do zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego, zawarte w następujących aktach prawnych:

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2021 r. poz. 1372).

- *art. 7 ust. 1 pkt. 9*

„Zaspakajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy:

9) kultury w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.”

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2020 r. poz. 293, 471, 782, 1086, 1378, Dz. U. z 2021 r. poz. 11, 741).

Na mocy ustawy w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się m.in.: wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 1. ust. 2, pkt 4). Ustawa określa, iż studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego powinno w swej treści zawierać następujące elementy:

- uwzględnianie stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 10, ust. 1, pkt 4),
- określenie obszarów i zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 10, ust. 2, pkt 4).

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego będącym aktem prawa miejscowego ustawa nakazuje obecność następujących elementów:

- obowiązkowe określenie zasad ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego (art. 15, ust. 2, pkt 3),
- obowiązkowe określenie zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 15, ust. 2, pkt 4),
- określa się, w zależności od potrzeb, granice pomników zagłady oraz ich stref ochronnych, a także ograniczenia dotyczące prowadzenia na ich terenie działalności gospodarczej, określone w ustawie z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (art. 15, ust. 3, pkt 6).

Wymagania w zakresie ochrony zabytków uwzględnia się również na szczeblach wojewódzkim i krajowym planowania przestrzennego (art. 39, ust. 3, pkt 2,

ust. 2, pkt 2). Projekt zarówno planu miejscowego, jak i planu województwa wymaga uzgodnienia z właściwym Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Art. 51. ust. 1. wskazuje, że sprawach ustalenia lokalizacji inwestycji celu publicznego decyzje wydają w odniesieniu do:

- 1) inwestycji celu publicznego oznaczeniu krajowym i wojewódzkim - wójt, burmistrz albo prezydent miasta w uzgodnieniu z marszałkiem województwa;
- 2) inwestycji celu publicznego oznaczeniu powiatowym i gminnym - wójt, burmistrz albo prezydent miasta;
- 3) inwestycji celu publicznego na terenach zamkniętych - wojewoda.

Zgodnie z art. 53 ust. 2 pkt.2 powyższe decyzje wydaje się po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków - w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych formami ochrony zabytków, o których mowa w art. 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Art. 64. ust. 1. wskazuje, że przepisy art. 51 ust. 3, art. 52, art. 53 ust. 3-5a i 5d, art. 54, art. 55 i art. 56 (wszystkie związane z zasadami lokalizacji inwestycji celu publicznego) stosuje się odpowiednio do decyzji o warunkach zabudowy.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. z 2021 r. poz. 11, 234, 282, 784).

W myśl tej ustawy jej przepisy nie naruszają przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (art. 2. , ust 2 pkt. 3).

W art. 5, ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2 ustawa stwierdza, iż obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz nakazuje projektowanie i budowanie obiektów budowlanych i związanych z nim urządzeń zapewniające ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

W przypadku pozytywnej opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w odniesieniu do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków oraz innych obiektów budowlanych usytuowanych na obszarach objętych ochroną konserwatorską możliwe jest złożenie wniosku do właściwego ministra o zgodę na odstąpienie od obowiązujących przepisów techniczno-budowlanych, o których mowa w art. 7 ustawy (art. 9, ust. 3, pkt 4).

Wg art. 30 ust. 2 w stosunku do prac budowlanych przy obiektach oraz obszarach niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, wymagane jest zgłoszenie do właściwego organu. W zgłoszeniu należy określić rodzaj, zakres i sposób wykonywania robót budowlanych oraz termin ich rozpoczęcia. Do zgłoszenia należy dołączyć oświadczenie, o którym mowa w art. 32 ust. 4 pkt. 2, oraz, w zależności od potrzeb, odpowiednie szkice lub rysunki, a także pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami. W razie konieczności uzupełnienia zgłoszenia właściwy organ nakłada, w drodze postanowienia, na zgłaszającego obowiązek uzupełnienia, w określonym terminie, brakujących dokumentów, a w przypadku ich nieuzupełnienia – wnosi sprzeciw, w drodze decyzji. Zgodnie z art. 32 ust. 1:

1. Pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego może być wydane po uprzednim:

- 1) przeprowadzeniu oceny oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko albo oceny oddziaływania przedsięwzięcia na obszar Natura 2000, jeżeli jest ona wymagana przepisami ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko,
- 2) uzyskaniu przez inwestora, wymaganych przepisami szczególnymi, pozwoleń, uzgodnień lub opinii innych organów,
- 3) wyrażeniu zgody przez ministra właściwego do spraw energii – w przypadku budowy lub rozbiórki gazociągu przesyłowego, linii przesyłowej elektroenergetycznej albo rurociągu dalekosiężnego ropy naftowej lub produktów naftowych, a także gazociągu, linii

elektroenergetycznej albo rurociągu ropy naftowej lub produktów naftowych dochodzących do granicy Rzeczypospolitej Polskiej.

Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (art. 39, ust. 1).

Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków (art. 39, ust. 2).

W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 39, ust. 3).

Katalog działań budowlanych, w stosunku do których niewymagane jest pozwolenie na budowę, a które podlegają zgłoszeniu organowi budowlanemu określają kolejno art. 29, 29a, 30, 31 ustawy Prawo Budowlane. W stosunku do zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z art. 30 ust. 7 ustawy właściwy organ może nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 29 ust. 7 stwierdza, że roboty budowlane, o których mowa w ust. 1–4, wykonywane:

- 1) przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków – wymagają decyzji o pozwoleniu na budowę,
- 2) na obszarze wpisanym do rejestru zabytków – wymagają dokonania zgłoszenia

– przy czym do wniosku o decyzję o pozwoleniu na budowę oraz zgłoszenia należy dołączyć pozwolenie właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków wydane na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz. U. z 2015 r. poz. 774, 1668).

Zgodnie z zapisami art. 7 tej ustawy wprowadzone zostaje pojęcia audytu krajobrazowego. Identyfikuje on krajobrazy występujące na całym obszarze województwa, określa ich cechy charakterystyczne oraz dokonuje oceny ich wartości (także pod kątem walorów zabytkowych i krajobrazu kulturowego).

Art. 8 ustawy wskazuje zmiany w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2021 r. poz. 1038, 1243, 1535).

Określa ona, iż wśród zadań publicznych znajdują się działania m.in. w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego (art. 4, ust. 1, pkt 16). Regulacje z tym związane zawarte są w art. 19, który określa prawa i obowiązki mieszkańców w zakresie realizacji wybranych przez nich działań, zarówno w ramach inicjatyw lokalnych, jak i za pośrednictwem organizacji pozarządowych lub innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy. Artykuł precyzuje też, iż jednostka samorządu terytorialnego zawiera na czas określony umowę o wykonanie inicjatywy lokalnej z wnioskodawcą.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2021 r. poz. 802, 868, 1047, 1162, 1535, 1642, 1648, 1718).

Zgodnie z zapisami art. 71 ust. 3 tej ustawy przeznaczenie i sposób zagospodarowania terenu powinny w jak największym stopniu zapewniać zachowanie jego walorów krajobrazowych. Dotyczy to także krajobrazu kulturowego.

Art. 101 ust. 1 określa, iż ochrona powierzchni ziemi polega m. in. na zachowaniu wartości kulturowych, z uwzględnieniem zabytków archeologicznych.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2021 r. poz. 1098, 1718).

Jednym z celów ochrony przyrody jest ochrona walorów krajobrazowych, zieleni w miastach i wsiach oraz zadrzewień (art. 2, ust. 2, pkt 5). Jako jedną z form ochrony przyrody w tym jej immanentnego składnika, jakim jest krajobraz ustawa ta przyjmuje w art. 6, ust. 1, pkt 3 park krajobrazowy. Zgodnie z art. 16, ust. 1, : park krajobrazowy obejmuje obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania, popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju. Zarówno utworzenie parku krajobrazowego, jak i nadanie mu statutu należą do prerogatyw sejmiku wojewódzkiego (art. 16, ust. 3, ust. 5).

Art. 83a wskazuje, że zezwolenie na usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków wydaje wojewódzki konserwator zabytków.

Zasady naliczania opłat za usunięcie drzew i krzewów przedstawiono w art. 84-87 ustawy i zgodnie z art. 84 ust. 8 decyzję w tych sprawach podejmuje właściwy organ do wydania zezwolenia (w tym także konserwator zabytków).

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2021 r. poz. 1899).

W świetle art. 6 pkt 5 jednym z celów publicznych tej ustawy jest opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Art. 13, ust. 4 jasno określa, że: sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości, jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 13 ust. 5 stwierdza, że sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Cenę nieruchomości lub jej części (wyznaczonej zgodnie z art. 67) wpisanej do rejestru zabytków obniża się o 50% (zgodnie z art. 68 ust. 3). Właściwy organ może, za zgodą odpowiednio wojewody albo rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę

bonifikatę. Identyczny zapis stosuje się w przypadku opłaty z tytułu użytkowania wieczystego, jeżeli nieruchomość gruntowa została wpisana do rejestru zabytków (art. 73, ust. 4) oraz w przypadku opłaty z tytułu trwałego zarządu (art. 84, ust. 4).

Zgodnie z art. 96 ust. 1. podział nieruchomości dokonuje się na podstawie decyzji wójta, burmistrza albo prezydenta miasta zatwierdzającej podział, z uwzględnieniem ust. 1a, stwierdzającego, że odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzję, o której mowa w ust. 1, wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz. U. z 2019 r. poz. 1170 z późn. zm. Dz. U. z 2021 poz. 401, 1558).

Na podstawie art. 7, ust. 1, pkt 6 ustawa zwalnia od podatku od nieruchomości: grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej.

Ustawa dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2020 r. poz. 194).

Według zapisów tej ustawy zarówno państwo (art. 1 ust. 2) jak i organy jednostek samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4) sprawują mecenat nad działalnością kulturalną polegający m.in. na wspieraniu i promocji opieki nad zabytkami.

Do powyższych ustaw należy dołączyć akty prawne, które w całej swojej treści odnoszą się do zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego. Są to:

- ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2020 r. poz. 902),
- ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2019 r., poz. 1479 z późn. zm.),
- ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2020 r., poz. 164),
- ustawa z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (Dz. U. z 2015 r., poz. 2120).

Ostatni element to akty wykonawcze do ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Są to:

- Rozporządzenie MKiDN z dnia 10 września 2019 (Dz. U. z 2019 poz. 1886), zmieniające rozporządzenie z dnia 26 maja 2011 (Dz. U. z 2011 poz. 661) w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. W oparciu o art. 24 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami rozporządzenie określa sposób prowadzenia powyższych rejestrów i wykazów;
- Rozporządzenie MKiDN z dnia 2 sierpnia 2019 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 81);
- Rozporządzenie MKiDN z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r. poz. 1674).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2019 poz. 1470);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 21 maja 2018 r. w sprawie wymagań, jakim powinna odpowiadać ochrona przechowywanego i przewożonego zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2018 poz. 1134),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 4 grudnia 2017 r. w sprawie ksiąg ewidencyjnych prowadzonych przez

podmioty gospodarcze wyspecjalizowane w zakresie obrotu zabytkami na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2017 poz. 2249);

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 12 lipca 2017 r. w sprawie sposobu ustalania wysokości i rozliczania dotacji celowej na wyposażenie w zabezpieczenia techniczne pomieszczenia, w którym będzie przechowywany zabytek wpisany na Listę Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017 poz. 1384);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 kwietnia 2017 r. w sprawie Listy Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017 poz. 928);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz. U. z 2015 poz. 1275);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 poz. 110);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 nr 89 poz. 510);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 nr 212 poz. 2153);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 nr 124 poz. 1304 ze zm.);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 nr 75 poz. 706);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 nr 71 poz. 650);

- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 nr 30 poz. 259).

3. PRZEDMIOT OCHRONY PRAWNEJ

Przywołana na wstępie ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce i wprowadza w tej materii szereg fundamentalnych definicji i pojęć. W myśl ustawy zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zgodnie z ustawą opiece podlegają – bez względu na stan zachowania – zabytki pogrupowane w trzech kategoriach:

Zabytki nieruchome będące w szczególności:

- o krajobrazami kulturowymi,
- o układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- o dziełami architektury i budownictwa,
- o dziełami budownictwa obronnego,
- o obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- o cmentarzami,
- o parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- o miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zabytki ruchome będące w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2012 r. poz. 642 z późn. zm.),
- instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zabytki archeologiczne będące w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami,
- relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto, zgodnie z art. 6.2. ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

4. FORMY PRAWNE OCHRONY ZABYTEKÓW

Ustawodawca wyróżnia następujące formy ochrony zabytków:

- wpis do rejestru zabytków,
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- uznanie za pomnik historii,
- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Wpis do rejestru zabytków

Podstawą wpisu do rejestru zabytków jest decyzja administracyjna wydana przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z wnioskiem o taki wpis może występować właściciel zabytku oraz użytkownik wieczysty gruntu na którym znajduje się zabytek. Również wojewódzki konserwator zabytków ma prawo wszczęcia postępowania z urzędu w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków prowadzi odpowiedni wojewódzki konserwator zabytków dla zabytków znajdujących się na terenie województwa. Do rejestru można wpisać także otoczenie oraz nazwę geograficzną, historyczną i tradycyjną zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków może wpisać także do rejestru historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny. Sprawy te reguluje ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenie Ministra Kultury z 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2019 r. poz. 1886).

Lista Skarbów Dziedzictwa

Listę Skarbów Dziedzictwa prowadzi minister właściwy do spraw kultury i

ochrony dziedzictwa narodowego. Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego zaliczany do jednej z następujących kategorii:

- 1) zabytków archeologicznych, które mają więcej niż 100 lat, wchodzą w skład zbiorów archeologicznych lub zostały pozyskane w wyniku badań archeologicznych lub przypadkowych odkryć,
- 2) elementów stanowiących integralną część zabytków architektury, wystroju wnętrz, pomników, posągów i dzieł rzemiosła artystycznego, które mają więcej niż 100 lat,
- 3) wykonanych ręcznie dowolną techniką i na dowolnym materiale dzieł malarstwa, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 4 i 5, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 150 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 4) wykonanych ręcznie na dowolnym materiale akwareli, gwaszy i pasteli, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 30 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 5) mozaik, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 1 i 2, oraz rysunków wykonanych ręcznie przy użyciu dowolnej techniki i na dowolnym materiale, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 6) oryginalnych dzieł grafiki i matryc do ich wykonania oraz oryginalnych plakatów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 7) oryginalnych rzeźb, posągów lub ich kopii wykonanych tą samą techniką co oryginał, nieobjętych kategorią wskazaną w pkt 1, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 8) fotografii, filmów oraz ich negatywów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 9) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach inkunabułów i manuskryptów oraz map i partytur muzycznych, liczących więcej niż 50 lat, które nie są

własnością ich twórców,

- 10) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach książek, które mają więcej niż 100 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,
- 11) map drukowanych, które mają więcej niż 200 lat,
- 12) środków transportu, które mają więcej niż 75 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,
- 13) innych kategorii, niewymienionych w pkt 1–12, obejmujących zabytki, które mają więcej niż 50 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro

– na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

Pomnik Historii

Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnych wartościach materialnych i niematerialnych oraz znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego naszego kraju. Rangę pomnika historii podkreśla fakt, że jest on ustanawiany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej specjalnym rozporządzeniem na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W treści prezydenckiego rozporządzenia wyszczególnia się cechy danego zabytku świadczące o jego najwyższej wartości, określa się precyzyjnie jego granice i zamieszcza schematyczną mapkę obiektu.

Na elitarną listę Pomników Historii mogą zostać wpisane obiekty architektoniczne, krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne lub ruralistyczne, zabytki techniki, obiekty budownictwa obronnego, parki i ogrody, cmentarze, miejsca pamięci najważniejszych wydarzeń lub postaci historycznych oraz stanowiska archeologiczne. Na rok 2021 w całym kraju było 105 miejsc i obiektów uznanych za pomnik historii.

Park kulturowy

Kolejną formą ochrony jest utworzenie parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Podstawą jego utworzenia jest uchwała rady gminy, którą podejmuje się po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego lub decyzja o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzja o warunkach zabudowy, decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzja o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego

Relacje pomiędzy ochroną zabytków a planami zagospodarowania przestrzennego są regulowane przez artykuły 18, 19 i 20 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Przede wszystkim art. 18 wprowadza obowiązek uwzględniania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii

rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

W wymienionych decyzjach, koncepcjach, strategiach, analizach, planach i studiach, winno się w szczególności uwzględnić krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, określić rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków i zapewnić im ochronę przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu oraz ustalić przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami. w przypadku zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych, ochrona ich musi być bezwarunkowo uwzględniona w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego i pozostałych decyzjach.

5. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM I WYKONANYMI NA POZIOMIE KRAJOWYM:

KRAJOWY PROGRAM OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2019-2022

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022, opublikowany w Dzienniku Urzędowym RP 11 września 2019 (poz. 808) został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 13 sierpnia 2019 roku i jest efektem wykonania upoważnienia ustawowego, zawartego w artykułach 84 i 85, ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami i jest programem rozwoju określonym w artykule 15 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 roku o zasadach prowadzenia polityki rozwoju. Gminny Program Opieki nad Zabytkami opiera się na założeniach programu krajowego, jednak są one dość ogólne w odniesieniu do zabytków z terenu gminy.

Cel główny Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019–2022 to Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Został on opracowany na bazie wniosków płynących z realizacji i ewaluacji Programu 2014–2017, a także zmiany systemu ochrony zabytków wprowadzonej ustawą z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw. Cel główny dzieli się na trzy cele szczegółowe, zawierające kierunki działań.

CEL SZCZEGÓŁOWY 1 Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego

Kierunek działania 1.1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym

1. Szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami
2. Budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym
3. Merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach

4. Konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami

Kierunek działania 1.2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym

1. Wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych pracowników służb konserwatorskich
2. Ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich
3. Wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego
4. Powołanie Centrum Architektury Drewnianej

CEL SZCZEGÓŁOWY 2 Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami

Kierunek działania 2.1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami

1. Upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

Kierunek działania 2.2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego

1. Podniesienie bezpieczeństwa zasobów ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje

CEL SZCZEGÓŁOWY 3 Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego

Kierunek działania 3.1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości

1. Kampania społeczno–edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności zabytków dla osób z niepełnosprawnościami
2. Tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki

nad zabytkami

Kierunek działania 3.2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami

KONCEPCJA PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA KRAJU DO ROKU 2030

Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju została przyjęta przez Radę Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Dokument określa zasady polityki państwa w dziedzinie przestrzennego zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych kilkunastu lat.

Polityka przestrzennego zagospodarowania kraju realizuje cele rozwoju kraju w odniesieniu do całości przestrzeni polskiej. Biorąc pod uwagę nowy paradygmat polityki rozwoju cel strategiczny (ponadczasowy) polityki przestrzennego zagospodarowania kraju można określić następująco: Efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia ogólnych celów rozwojowych — konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie.

Tak sformułowany cel — przy doborze odpowiednich celów cząstkowych oraz instrumentów wdrożeniowych — realizowany jest przez wszystkie podmioty publiczne wykonujące zadania rozwojowe w zakresie swoich kompetencji na różnych poziomach zarządzania, w różnych obszarach tematycznych i w odniesieniu do różnych terytoriów.

Drogą do zapewnienia realizacji celu strategicznego polityki przestrzennego zagospodarowania kraju jest koncentracja działań podmiotów publicznych w wybranych obszarach tematycznych i na wyodrębnionych terytoriach. W odniesieniu do diagnozy sytuacji, uwarunkowań oraz trendów rozwojowych sformułowano sześć wzajemnie powiązanych celów polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w horyzoncie roku 2030:

- Cel 1. Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności;

- Cel 2. Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów;
- Cel 3. Poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej;
- Cel 4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski;
- Cel 5. Zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa;
- Cel 6. Przywrócenie i utwalenie ładu przestrzennego.

Koncepcja wskazuje, iż wzmocnienie ładu przestrzennego na poziomie zarządzania zasobem krajobrazów kulturowych i przyrodniczych będzie jednocześnie służyło wdrożeniu zapisów Konwencji Krajobrazowej Rady Europy. Podstawowymi formami ochrony krajobrazów powinny zostać formy dotychczas stosowane: parki krajobrazowe, pomniki historii, parki kulturowe oraz — dla obiektów rangi międzynarodowej — wpis na listę dziedzictwa kulturowego lub przyrodniczego UNESCO.

Stwierdzono, że promocja dziedzictwa kulturowego wpłynęła na wzrost rozpoznawalności i atrakcyjność polskiej przestrzeni. Dbłość o spuściznę kultury dawnych mieszkańców ziem polskich i wspieranie zachowanych tradycji lokalnych sprzyjają rozwojowi turystyki i wspomagają proces identyfikacji tożsamości kulturowej migrantów. Krajobraz ważny dla historii kultury jest chroniony na równi z krajobrazami charakterystycznymi dla regionów geograficzno- przyrodniczych w zintegrowanej z siecią przyrodniczą rozwiniętej sieci parków kulturowych i pomników historii.

UZUPEŁNIENIE STRATEGII NA LATA 2004 – 2020

Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zostały zawarte w dokumencie o nazwie Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 (przyjętym przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r.) oraz jego uszczegółowieniu „Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020” (przyjętym w 2005 r.). Są to rządowe dokumenty tworzące ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w sferze kultury, a przede wszystkim dla nowoczesnie pojmowanej polityki kulturalnej państwa, funkcjonującej w warunkach rynkowych, w połączeniu z perspektywami kolejnych okresów programowania Unii Europejskiej.

Głównym celem strategii jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturalnego regionów w Polsce.

Dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury jest Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004-2013”. W programie zapisano następujące priorytety i działania:

➤ **Priorytet 1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe**

Działania realizowane w ramach niniejszego priorytetu mają na celu materialną poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów. Realizacja działań pozwoli na zwiększenie atrakcyjności regionów, a także wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.

- Działanie 1.1. Budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków;
- Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne;
- Działanie 1.3. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

➤ **Priorytet 2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego**

- Działanie 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego;
- Działanie 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wwozem, wywozem i przewozem przez granicę.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020, opracowane przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w 2005 r., zawiera ważny z punktu widzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”.

Priorytet 1 tego Programu dotyczy rewaloryzacji zabytków nieruchomych i ruchomych. Celami tego priorytetu są:

- poprawa stanu zachowania zabytków,
- zwiększanie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym także liczby stanowisk archeologicznych),
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele inne niż kulturalne,
- zwiększenie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.

5.2 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM I WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZKIM

STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA MAŁOPOLSKIEGO „MAŁOPOLSKA 2030”

Dokument przyjęto w dniu 17 grudnia 2020 r. uchwałą nr XXXI/422/20 Sejmiku Województwa Małopolskiego, która stanowi aktualizację dokumentu pn. Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011-2020.

Strategia Rozwoju Województwa Małopolska 2030” ma na celu wzmocnienie pozycji samorządu województwa jako koordynatora i animatora działań rozwojowych podejmowanych w przestrzeni regionalnej. W Strategii, w sektorze poświęconym Kulturze i dziedzictwu, wskazano do realizacji następujące działania, które będą realizowane w trakcie kolejnych lat:

5.1. Ochrona, promocja i rozwój dziedzictwa kulturowego:

5.1.1. Ochrona i promocja zabytków nieruchomych (m. in. wpisanych na listę UNESCO i Pomników Historii) i ruchomych oraz opieka nad nimi, dostępnych dla wszystkich grup odbiorców, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych technologii.

5.1.2. Działania na rzecz nadawania obiektom zabytkowym, odtwarzanym i rekonstruowanym wraz z ich otoczeniem nowych funkcji użytkowych.

5.1.3. Dokumentowanie, zachowywanie i upowszechnianie dziedzictwa niematerialnego i materialnego, w tym wprowadzenie otwartej licencji dla małopolskich wzorów etnograficznych w oparciu o regionalne formy i motywy ludowe.

5.1.4. Wspieranie twórców ludowych, rzemiosła oraz produktów tradycyjnych i form aktywności regionalnych.

5.1.5. Zapewnienie ochrony i właściwego wykorzystania obiektów zaliczanych do dóbr kultury współczesnej.

5.2. Wzmocnienie edukacji kulturalnej:

5.2.1 Rozwijanie programów edukacji kulturalnej, ukierunkowanych na zróżnicowane grupy odbiorców, wspierających kształtowanie potrzeb i postaw oraz umożliwiających świadome i aktywne uczestnictwo w kulturze.

5.2.2 Stymulowanie współpracy podmiotów sektora edukacji i kultury w celu realizacji programów kulturalnych rozwijających umiejętności uniwersalne, w

szczególności kompetencje kreatywne dzieci i młodzieży, oraz sprzyjających międzypokoleniowej wymianie wartości kulturowych.

5.3. Zmiana jakości usług i dostosowanie oferty kultury do zmieniających się potrzeb odbiorców.

5.3.1 Poprawa jakości istniejącej oraz budowa nowej infrastruktury, a także adaptacja obiektów na cele kulturalne, przy uwzględnieniu rozwiązań proekologicznych.

5.3.2 Tworzenie wspólnej oferty kulturalnej oraz wymiana doświadczeń i wiedzy w celu budowania nowych wartości, w ramach współpracy pomiędzy podmiotami kultury (sieciowanie).

5.3.3 Poprawa otwartości instytucji kultury, w tym na rodziny z dziećmi, osoby z niepełnosprawnościami oraz seniorów.

5.3.4 Zwiększanie różnorodności oferty kulturalnej i wprowadzanie propozycji interdyscyplinarnych, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych rozwiązań technologicznych i ekologicznych, w celu podnoszenia dostępności i atrakcyjności oferty.

5.3.5 Wspieranie aktywności twórców, artystów i lokalnych animatorów kultury w łączności z odbiorcami.

5.3.6 Prezentacja dorobku małopolskich twórców i artystów poza granicami województwa.

5.3.8 Optymalizacja zarządzania podmiotami działającymi w obszarze kultury i dziedzictwa oraz wsparcie rozwoju kadr kultury, a także podwyższenie standardów bezpieczeństwa oraz dystansu społecznego w okresie epidemii.

5.4. Zachowanie i budowa tożsamości mieszkańców w oparciu o potencjał innowacyjny i tradycję:

5.4.1 Kreowanie i organizowanie wydarzeń kulturalnych służących pielęgnowaniu polskości oraz rozwojowi i kształtowaniu świadomości narodowej i regionalnej mieszkańców.

5.4.2 Koordynacja i wsparcie marketingowe wydarzeń kulturalnych inicjowanych przez społeczności i instytucje lokalne.

5.4.3 Ożywianie potencjałów drzemiących w społecznościach lokalnych, m.in. organizowanie muzeów domowych i ekomuzeów.

5.5. Wzmocnienie obecności kultury w sieci:

5.5.1 Wzmocnienie, tworzenie i upowszechnianie zjawisk kulturalnych w sieci poprzez rozwój infrastruktury cyfrowej podmiotów kultury.

5.5.2 Tworzenie alternatywnej oferty on-line dziedzictwa kulturowego Małopolski, w tym bibliotek cyfrowych upowszechniających wiedzę i zasoby podmiotów kultury, twórców i artystów Małopolski, z uwzględnieniem zasobów niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

5.5.3 Intensyfikacja działań marketingowych i promocyjnych podmiotów działających w obszarze kultury i dziedzictwa.

5.5.4 Wzmacnianie kondycji finansowej i atutów konkurencyjności podmiotów sektora kultury, w tym instytucji kultury, poprzez rozwój sprzedaży produktów tych podmiotów w Internecie.

5.6 Prezentacja i promocja kultury regionów Europy i świata, w szczególności regionów partnerskich Małopolski.

Działania komplementarne do treści gminnego programu opieki nad zabytkami znajdują się również w Obszarze II: Gospodarka. Są to:

3.1. Rozwój zrównoważonej turystyki regionalnej:

3.1.1. Ochrona zasobów przyrodniczych, kulturowych i społecznych województwa przed negatywnymi skutkami rozwoju masowych form turystyki.

3.1.3. Promowanie współpracy partnerów sektora publicznego, prywatnego i społecznego w celu tworzenia atrakcyjnych oraz przyjaznych środowisku i mieszkańcom atrakcji turystycznych.

3.1.5. Wzmacnianie tożsamości lokalnej poprzez wspieranie rozwoju turystyki miejskiej i kulturowej, kulinarnej i enoturystyki oraz turystyki na terenach wiejskich.

3.1.6. Realizacja działań na rzecz rozproszenia ruchu turystycznego celem przeciwdziałania jego nadmiernej koncentracji. W połączeniu z działaniami dotyczącymi promocji wartości turystycznych regionu otwiera to szerokie spektrum działań, gdzie gospodarka spotyka się z wartościami zabytkowymi i kulturowymi.

3.2. Kształtowanie i ochrona krajobrazu Małopolski:

3.2.1. Sporządzenie audytu krajobrazowego, monitorowanie zmian w zagospodarowaniu przestrzeni oraz wsparcie gmin aktywnie wdrażających polityki, plany i programy ochrony i kształtowania krajobrazu priorytetowego wyznaczonego w audycie.

3.2.2. Ochrona walorów widokowych wzdłuż atrakcyjnych krajobrazowo ciągów komunikacyjnych poprzez m.in. odpowiednie przepisy dotyczące reklam i wprowadzanie „obudowy dróg zielenią” lub zazielenionych ekranów czy lokalizację odpowiedniej infrastruktury związanej z punktami widokowymi.

PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA MAŁOPOLSKIEGO

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego przyjęto uchwałą nr XLVII/732/18 przez Zarząd Województwa Małopolskiego dnia 26 marca 2018 r. Dokument jest podstawowym instrumentem regionalnej polityki przestrzennej, której kształtowanie i prowadzenie należy do zadań samorządu województwa. Podstawowym zadaniem planu jest określenie celów, zasad oraz kierunków gospodarowania przestrzenią województwa, stanowiące rozwinięcie długofalowej polityki regionalnej.

W podrozdziale Uwarunkowania kulturowe, zostały wskazane elementy, które miały wpływ na bogate dziedzictwo kulturowe tego regionu. Składają się na nie zarówno zabytki architektury, budownictwa, sztuki, archeologii (sfera materialna), ale także tradycje oraz zwyczaje (sfera niematerialna).

Zgodnie z założeniami Planu, dziedzictwo kulturowe stanowić ma trwały element krajobrazu województwa małopolskiego. Wśród tematycznych celów wymienić można m.in.:

- ochronę i rewaloryzację zasobów dziedzictwa kulturowego dla podniesienia poziomu wiedzy, świadomości historycznej oraz edukacji społeczeństwa, a także możliwości ich wykorzystania;
- wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla ochrony tożsamości regionalnej oraz promocji województwa i jego rozwoju gospodarczego;
- kształtowanie harmonijnego krajobrazu poprzez prawidłowe kształtowanie struktur przestrzennych od skali urbanistycznej po rozwiązania architektoniczne.

W Planie omówiono uwarunkowania kulturowe w województwie. Do najważniejszych czynników kształtujących tożsamość kulturową województwa małopolskiego należą:

- historia polityczna łącząca obszar ziemi krakowskiej od głębokiego średniowiecza;
- oddziaływanie Krakowa jako ośrodka naukowego, kulturowego oraz religijnego;
- bogato rozwinięta sieć osadnicza i gęste zaludnienie;
- folklor oraz strój ludowy krakowski, traktowany często jako strój narodowy;
- kultura materialna i niematerialna grup etnicznych zamieszkujących Małopolskę, np. Górali, Podhalan, Łemków, Spiszaków i Orawian
- budownictwo regionalne;
- liczne, zachowane zabytki sakralnej architektury drewnianej (kościół, cerkwie);
- zamki obronne Jury Krakowsko-Częstochowskiej oraz Doliny Dunajca i Popradu;
- ośrodki kultu religijnego i centra pielgrzymkowe;
- tradycje przemysłowe sięgające średniowiecza związane z wydobyciem soli w kopalniach w Wieliczce i Bochni oraz srebra w Olkuszu;
- zasoby krajobrazu naturalnego i kulturowego objęte ochroną w postaci parków narodowych i krajobrazowych;
- przenikanie się kultur pogranicza polsko-słowackiego (Orawa, Spisz).

Województwo małopolskie jest obszarem wyjątkowo zasobnym w obiekty i zespoły zabytkowe. Zachowały się tu liczne przykłady architektury sakralnej, wiele obiektów rezydencjonalnych, obronnych, mieszkalnych, użyteczności publicznej, zabytków techniki, etnograficznych oraz układy przestrzenne miast, wsi i uzdrowisk.

WOJEWÓDZKI PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2018-2021

Program opieki nad zabytkami dla województwa małopolskiego na lata 2018-2021 został przyjęty Uchwałą Nr VI/49/19 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 25 lutego 2019 r. W swojej treści wskazuje szereg działań programowych opartych na analizie dziedzictwa kulturowego całego regionu. Obecnie trwają prace nad aktualizacją dokumentu.

Misja Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018-2021 realizowana będzie poprzez 1 cel strategiczny: "Harmonijne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego Małopolski dla sprostania wyzwaniom teraźniejszości i przyszłości oraz zapewnienia wysokiej jakości życia Małopolan" oraz dwa cele operacyjne:

- Skuteczna ochrona zasobów dziedzictwa i wartości kulturowych regionu,
- Wspólnotowa odpowiedzialność i efektywne zarządzanie regionalną przestrzenią kulturową.

Program podkreśla, że zasoby dziedzictwa kulturowego ze względu na swoją wartość kulturową, historyczną i unikatowość wymagają ochrony, racjonalnego wykorzystania, zagospodarowania. Stanowią w większości ogromny potencjał do promocji regionu, rozwoju turystyki i edukacji kulturowej oraz kształtowania tożsamości regionalnej.

W ramach wyznaczonych celów określono 5 priorytetów, a w ich ramach wskazano kierunki działań, służące uporządkowaniu polityki ochrony regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz sprawowania właściwej opieki właścicielskiej nad posiadanymi dobrami kulturowymi. Formułując niniejszy dokument brano pod uwagę złożoność problematyki, różnorodność i mnogość zagadnień dotyczących dziedzictwa kulturowego oraz specyfikę obszarów problemowych i strategiczne podejście – obejmujące swoim zasięgiem zarówno opiekę nad zabytkami położonymi na obszarze województwa małopolskiego, w rozumieniu przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jak i politykę w dziedzinie ochrony regionalnej przestrzeni kulturowej.

Wszystkie działania programu wojewódzkiego są komplementarne w stosunku do gminnego programu opieki nad zabytkami. Zaliczyć do nich można:

Cel strategiczny: harmonijne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego Małopolski dla sprostania wyzwaniom teraźniejszości i przyszłości oraz zapewnienia wysokiej jakości życia Małopolan.

Cel operacyjny I: skuteczna ochrona zasobów dziedzictwa i wartości kulturowych regionu .

Priorytet I.1. Zachowanie optymalnej jakości krajobrazu kulturowego i funkcjonalne wykorzystanie miejsc i obiektów dziedzictwa.

Priorytet I.2. Zachowanie historycznej wielokulturowości i regionu, i tożsamości regionalnej i lokalnej.

Cel operacyjny II: wspólnotowa odpowiedzialność i efektywne zarządzanie regionalną przestrzenią kulturową

Priorytet II.1 Aktywność społeczna i emocjonalne zaangażowanie w opiekę nad regionalną przestrzenią kulturową.

Priorytet II.2 Systemowa i projektowa współpraca podmiotów zaangażowanych w ochronę i opiekę nad dziedzictwem kulturowym

Priorytet II.3 Perspektywiczne wykorzystanie walorów dziedzictwa kulturowego w edukacji, turystyce, gospodarce wiedzy.

5.3 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM WYKONANYMI NA POZIOMIE POWIATU

POWIATOWY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU TARNOWSKIEGO

Wg stanu na rok 2022 powiat tarnowski nie posiada przyjętego przez Radę Powiatu Programu Opieki nad Zabytkami.

5.4 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY

STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY RYGLICE

Studium zostało przyjęte Uchwałą Nr LVI/432/18 Rady Miejskiej w Ryglicach z dnia 13 listopada 2018 roku. W treści studium znajdują się kierunki i zasady ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego.

W Studium określa się ochronę krajobrazu kulturowego oraz zasobów środowiska, poprzez:

- 1) wyznaczenie w granicach gminy obszaru przestrzeni zieleni, wraz z zasadami zawartymi w par. 12;
- 2) wyznaczenie w granicach gminy elementów waloryzacji krajobrazu:
  - punkty widokowe,
  - ekspozycje krajobrazowe – panoramy widokowe,
  - kierunki widoków,
- 3) ustalenie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, wskazanych w Rozdziale VI.

Dla wyznaczonych punktów widokowych ustala się nakaz zachowania ekspozycji wskazanych na rysunku studium panoram i wglądów we wnętrza krajobrazowe.

Dla wyznaczonych ekspozycji krajobrazowych – panoram widokowych ustala się:

- 1) nakaz kształtowania i utrzymania ekspozycji w zakresie podstawowych elementów tj. dominant, wysokości nowej zabudowy mieszkaniowej, ze szczególnym uwzględnieniem terenów położonych na linii wskazanych na rysunku kierunków widoków, w tym z punktów widokowych,
- 2) nakaz ustalenia w planie miejscowym zasad porządkowania form współczesnej architektury mieszkaniowej przez wprowadzenie szczegółowych wytycznych określających gabaryty budynków, w tym wysokość, nacylenie połaci dachowych.

W treści studium wskazuje się obiekty wpisane do rejestru zabytków wraz ze strefami ochrony oraz obszary wpisane do rejestru zabytków, wyszczególnione w Tomie I w tabeli nr 3 i oznaczone na rysunku Studium nr II.

Dla obiektów wpisanych do rejestru zabytków, ich stref ochrony oraz dla obszarów wpisanych do rejestru zabytków obowiązują ustalenia zgodne z przepisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Wyznacza się obiekty zabytkowe, ujęte w gminnej ewidencji zabytków, wskazane do ochrony zapisami planów miejscowych, wyszczególnione w Tomie I w tabeli nr 4 i oznaczone na rysunku Studium nr II. Ze względu na skalę opracowania obiekty wskazane są na rysunku w sposób orientacyjny i symboliczny.

Dla obiektów zabytkowych, o których mowa w ust. 3, wskazuje się działania mające na celu:

- 1) ochronę, konserwację oraz zachowanie w dobrym stanie technicznym i estetycznym,
- 2) utrzymanie (o ile zachowane są oryginalne) lub w miarę możliwości przywrócenie historycznej skali, gabarytów, proporcji bryły, spadków dachu, kompozycji elewacji, w tym rozmieszczenia otworów okiennych i drzwiowych oraz charakterystycznych detali elewacji, materiałów elewacyjnych i pokryć dachowych;
- 3) zakaz:
  - a) zmiany wyglądu zewnętrznego w sposób niezgodny ze stylem obiektu,
  - b) lokalizowania od strony przestrzeni publicznych elementów dekomponujących elewacje, takich jak: instalacje, klimatyzatory, przewody dymowe i wentylacyjne, skrzynki gazowe oraz złącza kablowe elektroenergetyczne, z dopuszczeniem wbudowanych,
- 4) ochronę, konserwację, restaurację i zachowanie lokalizacji elementów małej architektury oraz ochronę historycznego komponowanego drzewostanu w ich otoczeniu,

5. Wskazuje się stanowiska archeologiczne wyszczególnione w Tomie I w tabeli nr 5 i na rysunku Studium nr II wraz ze strefami ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych.

6. W zasięgu stanowiska archeologicznego wraz ze strefami ochrony konserwatorskiej obowiązują przepisy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

STRATEGIA ROZWOJU GMINY RYGLICE

Strategia jest podstawowym dokumentem określającym wizję, misję cele strategiczne, cele operacyjne i finansowe oraz obszary rozwojowe Gminy Ryglice. Strategia posiada szeroki kontekst regionalny i ogólnopolski. Jej cele strategiczne są ściśle powiązane z dokumentami strategicznymi określającymi rozwój województwa małopolskiego, regionu i kraju. Diagnoza sytuacji społeczno - gospodarczej i przestrzennej gminy, w tym badania ankietowe oraz analiza różnych uwarunkowań zewnętrznych, pozwoliła na wypracowanie wizji oraz kierunków rozwoju Gminy Ryglice. Wizja gminy Ryglice w prognozowanym czasie 2011-2020 r. to:

"GMINA RYGLICE - gmina spokoju i zasobności, przyjazna dla mieszkańców oraz dla gości. Rozwinięta gospodarczo dzięki turystyce, rolnictwu i wytwórczości. Zagłębie inicjatyw oraz przedsiębiorczości".

Misja gminy opisuje jej mandat do realizacji wizji rozwoju oraz nadrzędne wartości, jakimi gmina będzie się kierować podejmując działania na rzecz realizacji wizji:

"Dążenie do równomiernego, kompleksowego rozwoju w sołectwach poprzez zachowanie równowagi pomiędzy aktywnością gospodarczą opartą na solidnej bazie usługowo-gospodarczej i rolniczej, a ochroną środowiska przyrodniczego i kulturowego".

Misja opierać się będzie na realizacji zadań, dla których wyznaczono główne kierunki rozwoju:

- KIERUNEK I: Gospodarka turystyczna
- KIERUNEK II: Rozwój sektora rolnego
- KIERUNEK III: Przedsiębiorczość pozarolnicza

- KIERUNEK IV: Rozwój zasobów ludzkich
- KIERUNEK V: Położenie, środowisko naturalne

Tematyka turystyki i dziedzictwa kulturowego poruszona została już pierwszym kierunkiem rozwoju, gdzie sprecyzowany został również cel strategiczny i cele operacyjne:

CEL STRATEGICZNY I: "Poprawa atrakcyjności i konkurencyjności turystycznej gminy Ryglice":

Cel operacyjny 1.1. Tworzenie pakietu ofert turystycznych

Cel operacyjny 1.2. Zagospodarowanie terenu na potrzeby alternatywnych form turystyki

Cel operacyjny 1.3. Rozbudowa i modernizacja infrastruktury turystycznej

Cel operacyjny 1.4. Podnoszenie poziomu jakości istniejących już produktów turystycznych

Cel operacyjny 1.5. Aktywizacja rozwoju markowych produktów turystycznych, w szczególności: turystyki biznesowej, kulturowej, na terenach wiejskich, rekreacyjnej

Cel operacyjny 1.6. Promowanie zdrowego trybu życia mieszkańców gminy

Cel operacyjny 1.7. Podjęcie działania w kierunku rozbudowy istniejących szlaków turystyki aktywnej

Cel operacyjny 1.8. Rozbudowa i poszerzenie zakresu usług placówek turystycznych i innych instytucji związanych z turystyką na terenie gminy Ryglice

Cel operacyjny 1.9. Pielęgnowanie i promocja regionalnych tradycji ludowych

Cel operacyjny 1.10. Wzmocnienie atrakcyjności bazy usług kulturalnych

Cel operacyjny 1.11. Kształtowanie kadry do potrzeb sektora turystycznego

LOKALNY PROGRAM REWITALIZACJI GMINY RYGLICE

Głównym efektem działań rewitalizacyjnych przewidzianych w Lokalnym Programie Rewitalizacji Gminy Ryglice na lata 2016–2023 będzie ograniczenie negatywnych zjawisk kryzysowych w różnych sferach (zwłaszcza problemów społecznych) oraz wzmocnienie potencjału wewnętrznego obszaru rewitalizacji w celu harmonijnego i zrównoważonego rozwoju całej Gminy. Wizją dokumentu jest:

„Wspólnota lokalna obszaru rewitalizacji gminy Ryglice, poprzez działania związane z aktywizacją gospodarczą, porządkowaniem przestrzeni publicznej, rozwijaniem usług społecznych oraz dbałość o wysoką jakość środowiska naturalnego, gwarantuje równomierny rozwój obszaru rewitalizacji i przeciwdziała jego marginalizacji”.

Program złożony jest z różnorodnych projektów, zarówno infrastrukturalnych jak i miękkich, co jest warunkiem niezbędnym do osiągnięcia kompleksowej interwencji na obszarze zdegradowanym. W ramach rewitalizacji zdegradowanych obszarów przygotowano szereg projektów, również tych istotnych dla sfery kultury, turystyki i dziedzictwa kulturowego:

1. Odtworzenie walorów architektonicznych i funkcjonalno-użytkowych zdegradowanego terenu w centrum wsi Lubcza wraz z rewitalizacją budynku dawnej ochronki.

Celem podejmowanych działań jest przywrócenie centrum miejscowości jego utraconych funkcji, stworzenie przestrzeni publicznej, która będzie sprzyjała koncentrowaniu się w niej ważnych funkcji społecznych i gospodarczych, a także rewitalizacja – zarówno w wymiarze fizycznym, jak i poprzez nadanie nowych funkcji społeczno-kulturalnych – zdegradowanego, zabytkowego budynku dawnej ochronki.

2. Przywracanie tradycji wiejskich

Na terenie gminy rozwinęło się specyficzne rzemiosło i rękodzieło ludowe. Wiele tych aktywności przetrwało do dziś dzięki ogromnemu przywiązaniu ludności do tradycji. Jednak bez aktywnego wsparcia i prowadzenia działań promocyjnych tradycyjne zawody i wykonywane wyroby sztuki ludowej nie mają szans zachowania. Istnieje obawa, że mało popularne zawody i umiejętności nieprzekazywane młodym pokoleniom zginą bezpowrotnie. Dlatego w projekcie zaplanowano kompleksowe działania zmierzające do ochrony wartości niematerialnych⁶. Projekt ma być także

zaczynam do stworzenia lokalnego produktu turystycznego - Szlaku Ginących Zawodów, wiodącego przez okoliczne gminy.

3. Zachować od zapomnienia.

- rekonstrukcję strojów strażackich z początku XX wieku;
- konserwacja zabytkowej sikawki konnej (jedynej w Województwie Małopolskim wpisanej do rejestru zabytków techniki);
- uzupełnienie i wznowienie wydania książki „100-lecie OSP Lubcza”;
- regionalny konkurs sikawek konnych w Lubczy połączony z festynem i konkursami dla dzieci.

Celem projektu jest rozbudzenie świadomości tradycji kulturowych oraz stworzenie warunków do ich kultywowania wśród mieszkańców. Podejmowana przez OSP działalność urozmaica i wzbogaca życie kulturalne mieszkańców lokalnej wspólnoty, rozwija poczucie tożsamości społeczności wiejskiej oraz uatrakcyjnia i promuje walory turystyczne Lubczy.

6. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY RYGLICE

6.1 CHARAKTERYSTYKA GMINY RYGLICE

Ryglice są gminą miejsko-wiejską, położoną we wschodniej części województwa małopolskiego, w powiecie tarnowskim, w skład której wchodzi miasto

Ryglice i 7 sołectw: Bistuszcza, Joniny, Kowalowa, Lubcza, Uniszowa, Wola Lubecka i Zalasowa. Gmina Ryglice graniczy z trzema gminami powiatu tarnowskiego (od północnego zachodu z gminą wiejską Skrzyszów, od zachodu z gminą miejsko-wiejską Tuchów, od południowego wschodu z gminą wiejską Szerzyny) oraz z dwiema gminami powiatu dębickiego, należącego do województwa podkarpackiego (od północnego wschodu z gminą miejsko-wiejską Pilzno, od wschodu z gminą wiejską Jodłowa).

Powierzchnia gminy według Głównego Urzędu Statystycznego w 2016 r. wynosiła 11 711 ha czyli ok. 117 km², w tym 2 515 ha (ok. 25 km²) zajmował obszar miejski Ryglic, a 9 196 ha (ok. 92 km²) obszar wiejski. Zgodnie z danymi GUS w 2021 roku gminę zamieszkiwało 11 623 osób, z czego 2830 osób na terenie miasta Ryglice. Najliczniej zamieszkałą miejscowością gminy jest Zalasowa, z liczbą mieszkańców powyżej 3 tysięcy. Drugą w kolejności Lubczę zamieszkuje ok. 2000 osób, a Kowalową ok. 1000 osób. Liczba ludności pozostałych miejscowości nie przekracza 1000.

Na terenie gminy dominuje rozproszona zabudowa jednorodzinna ukształtowana wzdłuż ciągów komunikacyjnych. Przez teren gminy nie przebiegają drogi krajowe ani wojewódzkie, jak również żadne linie kolejowe. Gmina Ryglice powiązana jest komunikacyjnie z układem wojewódzkim i krajowym siecią dróg powiatowych.

Zgodnie z podziałem Polski na jednostki fizyczno-geograficzne wg J. Kondrackiego (1998) gmina Ryglice leży na obszarze prowincji Karpaty Zachodnie z Podkarpaciem Zachodnim i Północnym, w podprowincji Zewnętrzne Karpaty Zachodnie. Cały obszar gminy znajduje się w mezoregionie Pogórze Ciężkowickie na obszarze makroregionu Pogórze Środkowobeskidzkie. Obszar gminy odwadniają dwa ciekł – Szwedka wraz z dopływami odprowadzająca wody w kierunku zachodnim oraz Jodłówka i Wolanka wraz z dopływami płynące w kierunku wschodnim. Współrzędne geograficzne gminy wynoszą w przybliżeniu 49°52' szerokości geograficznej północnej i 21°08' długości geograficznej wschodniej.

Południowa część gminy Ryglice objęta jest zasięgiem Parku Krajobrazowego Pasma Brzanki, pozostały obszar gminy stanowi otulinę parku w formie Obszaru Chronionego Krajobrazu Pogórza Ciężkowickiego. Obszary Natura 2000 – Biała Tarnowska (PLH120090) i Ostoja w Paśmie Brzanki (PLH120047) – stanowią specjalne obszary ochrony siedlisk, które zasięgiem obejmują tereny zachodniej części gminy.

6.2 RYS HISTORYCZNY GMINY RYGLICE

Leżące w widłach dwóch potoków: Szwedki i Wolanki, pośród wzniesień Pogórza Ciężkowickiego Ryglice są jednym z ośmiu miast powiatu tarnowskiego. Wraz z siedmioma okolicznymi wsiami tworzy miejsko-wiejską gminę. Jest to gmina typowo rolnicza, ale o gęstej sieci dróg, rozwiniętej infrastrukturze technicznej, gospodarczej, społecznej. Na podstawie badań powierzchniowych przeprowadzonych w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski, można założyć że ziemie ryglickie mają metrykę archeologiczną sięgającą neolitu, czyli młodszej epoki kamienia (4500-1700 lat p.n.e.), a więc czasów, gdy gromady zbieraczy i łowców przeszły już z wędrownego na osiadły tryb życia, związany z uprawą ziemi, hodowlą zwierząt i budową stałych siedzib. Były to początkowo siedliska z półziemiankami, a potem małymi chatami, składającymi się na niewielkie osady. One to właśnie stanowiły pierwsze elementy krajobrazu kulturowego, wypierającego stopniowo w następnych tysiącleciach naturalny krajobraz ryglickiej ziemi. Ale z tamtych czasów przetrwały zaledwie znalezione na terenie pobliskiego Tuchowa, Buchcic, Piotrkowa i Łowczowa fragmenty glinianych naczyń. Takie tylko materialne dowody osadnictwa nad Białą zachowały się i z późniejszej kultury łużyckiej, okresów lateńskiego i wpływów rzymskich. W okresie „wędrowki ludów”, w którym przestało istnieć Cesarstwo Rzymskie (476 r.) najebrane przez barbarzyńskie plemiona germańskie oraz Hunów i Awarów, osadnictwo na tym terenie znacznie osłabło. Już w VII w. zaczyna się kształtować organizm państwowy w dorzeczu górnej Wisły, zwany Państwem Wiślan. Historyczne wzmianki zawarte w „Żywocie św. Metodego” spisany pod koniec IX w. świadczą, iż region ryglicki należał do Państwa Wiślan. Wiek IX i X charakteryzują się nowym wzrostem osadnictwa na Podkarpaciu, którego rozwój można uzasadniać stabilizacją sytuacji politycznej wynikającej z włączenia terenów Państwa Wiślan w skład powstającej Polski Mieszka I. Region ryglicki został objęty w okresie XI do XIII wieku osadnictwem książęcym oraz osadnictwem zakonnym związanym z działalnością osadniczą benedyktynów tynieckich⁸.

Rys historyczny miejscowości gminy.

BISTUSZOWA

Wieś położona na Pogórzu Karpackim, w obszarze Pogórza Ciężkowickiego, nad potokiem Szwedka i jej dopływem potokiem Uniszowskim. Od zachodu i północy graniczy z Tuchowem i Burzynem (gmina Tuchów), od południa z Jodłówką Tuchowską (gmina Tuchów), a od schodu z Uniszową. Bistuszowa jest wsią założoną w 1 poł. XI

w. Prawdopodobnie była lokowana na prawie polskim i być może dopiero w XIV w. przeniesiono ją na prawo niemieckie. Osią układu osadniczego był ciek wodny potoku Szwedka, który swoją nazwę zawdzięcza tradycji, według której mieli się w niej potopić Szwedzi zaatakowani przez oddział okolicznych chłopów, a zagrody utworzyły wzdłuż niego wieś łańcuchówkę. Na wyżej położonych terenach (Podlesie) w czasach późniejszych powstały rozproszone przysiółki samotnicze. W okresie powtórnej lokacji układ pól był układem łańców leśnych. Osią komunikacyjną obszaru wsi jest ważny trakt komunikacyjny wykształcony już w XV w.- droga z Tuchowa przez Uniszową, Ryglice, Joniny, Kowalowa do Jodłowej i dalej w dolinę Wisłoki.

Początki osady sięgają czasów XII w. kiedy to Królowa Judyta - druga żona Władysława Hermana, podarowała ją jako ziemie przyległe do Tuchowa, benedyktynom tynieckim. Nazwa pochodzi z języka germańskiego "bist us", oznacza "na wyżynie" (wzniesieniu), być może dlatego, że znaczna jej część położona jest na dwóch przeciwległych wzgórzach. Dalsza część nazwy (-owa) odnosi się do określenia, iż były to ziemie królewskie z nadania. Pierwsza wzmianka historyczna o wsi pochodzi z 1407 roku. Bistuszowa wymieniana jest jako wieś szlachecka, należąca w latach 1407-1422 do Zawiszy z Bistuszowej. W pierwszej połowie XV wieku Bistuszowa wraz z Łukowicami, Burzynem i częścią Ryglic były w posiadaniu Mikołaja z Burzyna. W rękach Burzyńskich Bistuszowa pozostaje do XVIII wieku, a później zostaje w rękach Bossowskich. Ok. 1880 roku Bistuszowa należała do Richtera. W 1946 roku majątek przejmuje Skarb Państwa, budynek dawnego dworu przejęty zostaje przez Gromadzką Radę Narodową, urządzona zostaje szkoła oraz przedszkole.

JONINY

Wieś położona jest na Pogórzu Karpackim, w obszarze Pogórza Ciężkowickiego, nad potokiem Szwedka i jej dopływami. Od zachodu graniczy z Ryglicami, od północy z Zalasową i Wolą Lubecką, od wschodu z Lubczą i Kowalową, a od południa z Żurową i Swoszową (gmina Szerzyny). Obszar wsi zajmuje 11 km kwadratowych. Joniny są wsią założoną w XIV w. Miejscowość lokowano na prawie niemieckim. Osią układu osadniczego centralnej części był ciek wodny potoku Szwedka, a jej przedłużeniem ciąg głównej drogi prowadzącej przez Joniny z Tuchowa do Jodłowej. Układ zabudowy ma charakter łańcuchowy (wieś leśno-łanowa). Średniowieczny trakt Tuchów-Joniny krzyżuje się z traktem prowadzącym w kierunku północnym do przysiółka Lipie i miejscowości Zalasowa a w kierunku południowym do przysiółka Liciaż i Szerzyny. Wzdłuż tej drogi rozproszone są zagrody tworzące inne przysiółki. Pierwsza wzmianka o Joninach pochodzi z 1407 r., wówczas, w kronikach

występują one pod nazwą Janiny (wymieniony jest Piotr de Janyna), lokowane na prawie niemieckim, od początku były własnością szlachecką. 1581 r. – właścicielem części Jonin jest Piotr Łyczko, który posiada część Ryglic i Łyciążę (później Liciażę). Ok. 1880 r. miejscowość jest w posiadaniu Stefani Szczepańskiej, właścicielki Ryglic. Wieś należy do parafii przy kościele p.w. św. Katarzyny w Ryglicach. Historyczna przynależność administracyjna i kościelna jest prawdopodobnie taka sama jak w przypadku Ryglic. Zapewne też właściciele Ryglic byli jednocześnie właścicielami Jonin.

KOWALOWA

Wieś zlokalizowana jest na Pogórzu Karpackim, w obszarze Pogórza Ciężkowickiego, nad potokiem Szwedka i jej dopływami (w południowej części) i częściowo dopływami potoku Wolanka (w północnej części). Od zachodu graniczy z Joninami, od północy z Wolą Lubecką i Lubczą, od wschodu z Jodłową (gmina Jodłowa), a od południa ze Swoszową (gmina Szerzyny). Wzniesienia występujące na terenie wsi to: Królówka (341 m n. P. m.), Gilowa Góra (508 m n.p.m.), Góra Berkówka (w północno-wschodniej części wsi). Kowalowa zajmuje powierzchnię 11,5 km². Wieś Kowalowa - lokowana na prawie niemieckim - istniejąca zapewne od 1301 roku należała do parafii ryglickiej ufundowanej w początkach XIV w. przez ród Sulimów. Nazwa wsi patronimiczna, pochodzi prawdopodobnie od nazwiska właścicieli miejscowości w średniowieczu - Kowalewskich. Po raz pierwszy miejscowość Kowalowy poświadczona jest w 1386 roku. Na przełomie dziejów współczesną Kowalową określano m.in. tak: Kowalowy, Kowalewy, Kowalówka. Wiadomo, że w I poł. XV wieku przez Kowalowy prowadzi droga wiodąca z Tuchowa do doliny Wisłoki. W roku 1469 Kowalowy dzielą się już na Górne i Dolne, posiadają także sołtysa (część Kowalowej leży wtedy w powiecie Bieckim a część w Pilzneńskim). Osią układu osadniczego był ciek wodny potoku Szwedka, a jej przedłużeniem w kierunku wschodnim ciąg głównej drogi prowadzącej z Tuchowa przez Kowalową do Jodłowej. Układ zabudowy miał charakter łańcuchówki (wsi leśno-łanowej). W 1581 roku Kowalowy należą już do parafii Ryglice, a w 1785 zaczyna funkcjonować szkoła podstawowa jednoklasowa. Na przełomie XIX/XX w. wykształciły się ciągi drożne łączące centrum wsi z sąsiednią Lubczą. Wiemy, że w 1880 roku Kowalowa liczy sobie 877 mieszkańców (w tym 78 na obszarze dworu) wtedy występuje jeszcze pod nazwą Kowalowy. W 1947 nastąpiło przeniesienie z Ryglic do Kowalowej drewnianego kościoła zbudowanego w końcu XVII w. Kościół otrzymuje wezwanie Niepokalanego Serca Najświętszej Marii Panny. W jego pobliżu znajdują się stawy hodowlane zasilane

wodami Szwedki. W 1952 r. w Kowalowej powstaje samodzielna parafia wyłączona z parafii Ryglice. W 1965 roku powstaje tutaj nowa szkoła.

LUBCZA

Wieś Lubcza leży na południowym skraju Pogórza Karpackiego, nad potokiem Wolanką i jej dopływami. Wieś jest usytuowana równoleżnikowo w kierunku wchód-zachód w dolinie rzeki i ograniczona jest następującymi miejscowościami: od zachodu graniczy z Wolą Lubecką, od północy ze Zwiernikiem i Słotową (gmina Pilzno), od wschodu z Zagórzem, Dzwonową (gmina Jodłowa), a od południa z Kowalową oraz Jodłową (gmina Jodłowa). Lubcza leży w odległości 15 km od Pilzna, 11 km od Zalasowej. Lubcza jest jedną z najstarszych osad w regionie ryglickim. Najprawdopodobniej osada ta powstała w początkach panowania pierwszych Piastów. Pierwsza historyczna wzmianka pochodzi z 1197 r. Jan Długosz w *Dziejach Polski* wspomina o "królewskiej wsi Lubcza". W 1325 r. notowany był drewniany kościół w Lubczy. Prawdopodobnie lokowano ją na prawie polskim i dopiero w 1369 r. przeniesiona została na prawo niemieckie przez Króla Kazimierza Wielkiego. Osią układu osadniczego był ciek wodny Wolanka. W dokumentach królewskich z 1401 i z 1422 roku wymieniona była Lubcza Górna i Dolna. W Lubczy znajdował się folwark królewski, który od 1525 r. przeżywał okres intensywnego rozwoju, kiedy starostwo bieckie (do którego należała Lubcza) objął Seweryn Boener. Skupywał role chłopskie po obniżonej cenie, na co skarżyli się w roku 1549 chłopci tej wsi w suplice do króla. Lubcza w XVI w. przeżywała okres rozkwitu gospodarczego. Pod koniec XVI w. nastąpiło pogorszenie położenia ludności wiejskiej. Kmiecie na folwarku królewskim w Lubczy mieli oddawać daninę zbożową, mieli obowiązek grodzenia płotów folwarcznych, mieli wozić drzewo spoza Lubczy w ramach dni pańszczyźnianych. Żony kmieci miały tkąć konopie i len na potrzeby dworu królewskiego. Ponadto kmiecie w ramach dnia pańszczyźnianego byli zobowiązani ciąć sieczkę na potrzeby folwarku, czyścić dwór, sadzić drzewka i wykonywać inne zleczone roboty. Co prawda jeszcze w 1629 r. Lubcza słynie ze sławnych piekarzy, którzy wywozili swoje wyroby przede wszystkim do Tarnowa, ale są to oznaki minionej świetności.

We wsi Lubcza osadnictwo rozwinęło się dopiero w XIX/XX w. Główna droga wiejska prowadząca wzdłuż potoku Wolanka, to trakt historyczny. Krzyżująca się z nim droga przez przysiółek Budaki do Kowalowej powstała dopiero na przełomie XIX/XX w. Do końca XIX w. Lubcza zmieniała właścicieli, aż w 1902 roku zadłużony majątek lubecki został rozparcelowany i sprzedany okolicznym chłopom.

W Polsce przedrozbiorowej wieś wchodziła w skład województwa sandomierskiego. Po rozbiorach znalazła się w granicach zaboru austriackiego - w Galicji, zaś po wskrzeszeniu Państwa Polskiego w 1918 r. weszła w skład województwa krakowskiego. Od roku 1975 do 1998 znajdowała się w województwie tarnowskim. Obecnie leży w województwie małopolskim. Zajmuje powierzchnię ok. 24 km².

RYGLICE

Ryglice leżą w południowo - wschodniej części powiatu tarnowskiego, 25 km od Tarnowa i około 90 od Krakowa, w północnej części Beskidu Niskiego u podnóża wzniesień Dobrocina i Pasi, w jednym z najciekawszych pasm górskich Brzanka – Liwocz, pod 490 szerokości geograficznej. Zajmują obszerną kotlinę otoczoną wzgórzami. Gmina Ryglice graniczy: od północy z gminami Skrzyszów i Pilzno, od wschodu z gminą Jodłowa, od południa z gminą Szerzyny, od zachodu z miastem i gminą Tuchów. W skład gminy wchodzi osiem sołectw: Bistuszowa, Joniny, Kowalowa, Lubcza, miasto Ryglice, Uniszowa, Wola Lubecka, Zalasowa. Wieś otrzymała od Wł. Łokietka prawo do pobierania myta za przejazd miejscową drogą. Aby umożliwić korzystanie z traktu bez opłaty w porze nocnej, droga była "ryglowana". Stąd pochodzić może nazwa Ryglice. Ryglice położone są na Pogórzu Karpackim, na obszarze Pogórza Ciężkowickiego, nad potokiem Szwedka i jej dopływem Zalasówką. Od zachodu graniczy z Uniszową, od południa z Jodłową Tuchowską (gmina Tuchów) i Żurawą (gmina Szerzyny), od północy graniczy z Zalasową, a od wschodu z Joninami.

Ryglice jako osada powstała w XII w., jej mieszkańcy zajmowali się głównie produkcją smoły, a wiązało się to z tym, że miała ona charakter osady leśnej. Pierwsza wzmianka historyczna o Ryglicach pochodzi z 1301 roku. W tym właśnie roku Władysław Łokietek ustanowił właścicielami Ryglic dwóch szlachciców herbu Pobóg - Mikołaja Burzę i Wawrzyńca Kielanowskiego. Pierwsza wzmianka o kościele i parafii w Ryglicach pochodzi z 1351 r., ale zapewne istniała ona wcześniej. W okresie panowania króla Kazimierza Wielkiego Ryglice podobnie jak i inne tego typu miejscowości rozwijały się. Było to możliwe dzięki temu, że miały one dogodne położenie przy szlaku handlowym wiodącym przez Podkarpacie na Ruś Halicką i Węgry. Najprawdopodobniej wtedy przybywają pierwsi Żydzi, którzy przyczyniają się do rozwoju rzemiosła i handlu w miasteczku. W okresie panowania Kazimierza Wielkiego Ryglicom nadano prawa miejskie magdeburskie. Niestety nie zachowały się dokumenty lokacyjne, które najprawdopodobniej zaginęły podczas pożaru i plądrowania miasta przez wojska siedmiogrodzkie w 1652 r. (najazd księcia Jerzego Rakoczego). O tym, że Ryglice były miasteczkiem świadczyło m.in. to, że rynek był w kształcie czworoboku,

organizowane były jarmarki - co drugi tydzień w środę oraz istniały zakłady rzemieślnicze (np. w roku 1581 w Ryglicach było 7 rzemieślników i 2 młyny). A zatem można powiedzieć, że na przełomie XIV i XV wieku Ryglice stały się lokalnym ośrodkiem życia gospodarczego, handlowego i religijnego. Można zatem pokusić się o wyodrębnienie regionu ryglickiego, który obejmował okoliczne wsie z centrum w Ryglicach. Po potopie szwedzkim (1655-1660) w całej Rzeczypospolitej, a więc i w Ryglicach nastąpił upadek rzemiosła i handlu oraz zmniejszyła się znacznie liczba ludności. Ryglice znowu mają charakter miejscowości rolniczej. Dopiero w czasach austriackich, od 1815 roku następował powolny, aczkolwiek stały rozwój ekonomiczny Ryglic. Rozwój ten był na tyle duży i zauważalny dla władz austriackich, że w 1824 r. Ryglice jako jedyna wieś na terenie cyrkułu tarnowskiego uzyskała prawa miejskie w okresie przed autonomicznym (tj. przed 1868 r.). Następuje rozbudowa Ryglic, burzone są stare domy drewniane. W 1825 r. na nowo urządzono rynek, a pierwsi burmistrzowie Ryglic: Wawrzyniec Siwek (1825 r.) oraz Jan Drożdż (1826 r.) mają nową okazałą siedzibę w budynku ozdobionym wieżyczką z zegarem. Wybudowano nową szkołę parafialną. Duży zasięg ekonomiczny mają jarmarki organizowane raz w miesiącu oraz targi organizowane w każdy piątek tygodnia. Już w 1835 r. Ryglice liczą 1.700 mieszkańców, a w 1843 r. 2.022 mieszkańców. W pierwszym dziesięcioleciu XX w. nastąpiło ożywienie ruchu niepodległościowego w Ryglicach i okolicy.

Wybuch I wojny światowej w sierpniu 1914 r. ludność powitała z optymizmem i nadzieją na szybkie wyzwolenie. Niestety wojna przyniosła wiele zniszczeń, ponieważ teren Ryglic był kilkakrotnie na linii frontu. Ziemie zaboru austriackiego, w tym i region ryglicki po 123 latach niewoli odzyskał niepodległość. W 1918 r. od razu przystąpiono do odbudowy zniszczonych domów, zabudowań. Po 1929 r. nastął okres kryzysu ekonomicznego, który trwał do 1936 r. W wyniku rozporządzenia ministra spraw wewnętrznych z czerwca 1934 r. przeprowadzono zmianę ustroju samorządu terytorialnego w Polsce. Reforma ta spowodowała ostateczną utratę praw miejskich przez Ryglice, które stały się siedzibą gminy zbiorowej-wiejskiej, obejmującej 8 gromad. We wrześniu 1939 r. Ryglice zostały zajęte przez Niemców. Na terenie gminy Ryglice prowadzona była działalność konspiracyjna - pluton 'Regina' 3 kompanii Batalionu "Barbara" 16 pułku AK. Największe natężenie walk partyzanckich w II wojnie światowej przypadło na 1944 r. Dzień 18 stycznia 1945 r. - to wkroczenie do Ryglic patroli wojsk sowieckich. Po 1955 dniach niewoli niemieckiej region ryglicki odzyskał wolność. Po zakończeniu działań wojennych oraz wyzwoleniu region ryglicki wstąpił w nowy okres rozwoju, intensywnej rozbudowy oraz zmian we wszystkich dziedzinach życia

społeczno-gospodarczego. Wiek XXI rozpoczyna nową "erę" w historii Ryglic, ponieważ od 1 stycznia 2001 r. Ryglice na powrót stały się miastem.

UNISZOWA

Mała wieś na Pogórzu Ciężkowickim, nad potokiem Szwedka i Potokiem Uniszowskim, położona na zachód od Ryglic. Od zachodu Uniszowa graniczy z Bistuszową, od północy z Zalasową, od wschodu z Ryglicami, a od południa z Jodłową Tuchowską w gminie Tuchów. Zajmuje powierzchnię 5,4 km². Uniszowa leży w odległości 6 km od Tuchowa, 2 km od Ryglic. Wieś o charakterze górsko – dolinno – wyżynnym. Południową część miejscowości zajmuje Pasma Brzanki, z największym wzniesieniem o nazwie Wielka Góra. Jest ona jednocześnie częścią Parku Krajobrazowego Pasma Brzanki.

Osada założona w XII wieku należeć miała do Benedyktynów Tynieckich. Wzmianka o tym fakcie zawarta jest w dokumencie z 1105 roku kardynała Idziego, biskupa tuskulańskiego i legata papieża Kaliksta II. W myśl tego dokumentu klasztor tyniecki otrzymał od królowej Judyty, drugiej żony księcia Władysława Hermana, wdowy po królu węgierskim Salomonie szereg posiadłości między Wisłoką, Białą i Dunajcem, do których to należała również Uniszowa. Pierwsza pewna wzmianka o Uniszowej pochodzi z 1389 roku, wystąpił wtedy przed sądem ziemskim Mikosz de Uneschowicz. Miejscowość należała do benedyktynów Tynieckich do roku 1407, następnie przeszła w ręce szlacheckie. W końcu XIV wieku znajdowała się w dobrach szlacheckich. Wtedy też przeniesiono jej lokację na prawo niemieckie, co poświadcza też po części jej układ łańcuchowy złożony wzdłuż potoku Szwedka. W 1430 roku jako posiadacz wsi wzmiankowany był Mikołaj z Burzyna - miał ją zakupić od Paszka z Kielanowic. W 1581 roku wieś znajdowała się (ponownie?) w rękach Kielanowskich i przynależała do parafii w Ryglicach. Wiadomo, że w XV wieku prowadził przez Tuchów – Bistuszową – Uniszową – Ryglice – Kowalowy - Jodłową trakt kupiecki do doliny Wisłoki. W XVI wieku wioska należy do powiatu Bieckiego, należała już wtedy do parafii w Ryglicach. Pod koniec XIX wieku powstaje murowany dworek oraz park dworski. W początku XIX wieku wieś Uniszowa należała do rodziny Ząbeckich. W 1894 majątek ziemski został wystawiony na sprzedaż. Zakupił go Józef Jędrzejowicz. W początkach XX wieku przechodzi on w ręce Bossowskich, następnie Korytowskich, a w 1920 Boryczków. Budynek dworu wzniesiony został w 1880 roku z fundacji Franciszka Ząbeckiego. W 1914 r. na terenie Uniszowej, Bistuszowej i Ryglic odbyła się bitwa pomiędzy wojskami austriackimi a rosyjskimi. Po zakończeniu II wojny światowej rozproszono prąd po Uniszowej, a pod koniec XX wieku prąd i gaz.

Nazwa wsi jest formą dzierżawczą od nazwy osobowej Uniesz (Unieszław). Można przypuszczać, że Judyta nadała klasztorowi w Tuchowie wieś z łac. Uniechowici z kmieciem Unochem. Pierwsza pewna wiadomość o Uniszowej pochodzi z roku 1389. Wystąpił wówczas przed sądem ziemskim Mikosz Uneschowicz, a więc wieś ta miała pierwotną nazwę Unieszowice. Uwzględniając tę formę oraz pomijane przez językoznawców zapisy Uniszowej jako Unoszow, Unosza można całkiem śmiało przyjąć, że królowa Judyta nadała Benedyktynom także wieś Unieszowice zwaną obecnie Uniszową.

WOLA LUBECKA

Wieś na Pogórzu Karpackim, na obszarze Pogórza Ciężkowickiego, nad potokiem Wolanką i jej dopływami. Od zachodu graniczy z Zalasową, od północy ze Zwiernikiem (gmina Pilzno), od wschodu z Lubczą, a od południa z Joninami i Kowalową. Zajmuje powierzchnię ok. 7 km². Największym wzniesieniem na jej terenie jest Góra Kokocz (434 m n.p.m.). W krajobrazie wsi dominują współczesne obiekty: kościół i budynek szkoły. Wola Lubecka została założona na przełomie XIV/XV w. Wskazana jest w rejestrze podatkowym z 1504 r. Była wsią szlachecką. Lokowano ją na prawie niemieckim. Osią układu osadniczego był ciek wodny Wolanka. Główną drogą był trakt komunikacyjny z Zalasowej do Lubczy, prowadzący częściowo wzdłuż potoku Wolanka, a częściowo działem wodnym pomiędzy Wolanką, a jej dopływem. Przynależność administracyjna i kościelna wsi była taka sama jak sąsiedniej Lubczy. Nazwa wsi: ok. 1884 - Lubecka Wola XX w. - Wola Lubecka. Wola Lubecka została założona na przełomie XIV/XV w. Wykazana jest ona w rejestrze podatkowym z 1504 r. Była wsią szlachecką. Lokowano ją na prawie niemieckim. Osią układu osadniczego był ciek wodny Wolanka. Wola Lubecka była wsią łąnów leśnych. Główną drogą wiejską był trakt z Zalasowej do Lubczy, prowadzący częściowo wzdłuż potoku Wolanka, a częściowo działem wodnym pomiędzy Wolanką, a jej dopływem. W źródłach historycznych jest bardzo mało informacji o Woli Lubeckiej. Przynależność administracyjna i kościelna wsi była taka sama jak sąsiedniej Lubczy.

ZALASOWA

Miejscowość Zalasowa, położona jest w gminie Ryglice na Pogórzu Karpackim, na obszarze Pogórza Ciężkowickiego, nad potokami Wątok, Dulcza i Zalasówka oraz ich dopływami. Od zachodu graniczy z Tuchowem i Karwodrzą (gmina Tarnów), od północy z Szywnądem (gmina Skrzyszów), od wschodu z Wolą Lubecką i Zwiernikiem (gmina Pilzno), a od południa z Uniszową, Ryglicami i Joninami. Zalasowa leży w odległości 15 km od Tarnowa, 11 km od Lubczy, 6 km od Ryglic oraz 7 km od Tuchowa.

Jest obszarowo dużą miejscowością bowiem zajmuje powierzchnię ponad 26 km², zaś długość jej granic wynosi 33 km. Zamieszkuje w niej ponad 3 tys. osób. Zawiera 13 przysiółków, m.in. Stawiska, Piekło, Dolce, Świniogóra, Wolniki, i inne.

Pierwsza wzmianka o Zalasowej pochodzi z 1362 roku. Kupił wtedy część wsi Rafał z Tarnowa od Michała z Kielanowic. Można zatem przypuszczać, że Zalasowa istniała już w pierwszej połowie XIV wieku. Zalasowa leżała wtedy w ziemi sandomierskiej. W drugiej połowie XIV wieku przechodzi ona w ręce Leliwitów Tarnowskich, prawdopodobnie istniał już wtedy jakiś kościół, jednak pierwsza wzmianka o nim pochodzi dopiero z 1416 roku, gdy poświadczona jest parafia należąca do dekanatu tarnowskiego. W 1448 r. Zalasowa należy do Tarnowskich, później wspomniany jest sołtys Jarosław Śluzowski, następnie Bernard Śluzowski. W 1536 roku Zalasowa posiada już dwie karczmy, młyn i dwa łany gruntu należące do sołtysa. Wymieniono 65 kmieci uprawiających pole na 31 łanach ziemi a w 1581 roku jest już 70 kmieci gospodarujących na 33 łanach, 9 zagrodników [ogrodników], 36 komorników z bydłem i 9 rzemieślników, istnieją też dwa młyny. Pierwsza szkoła w Zalasowej wymieniona jest w 1539 roku, a 1665 roku szpital - przytułek dla ubogich.

Po śmierci Zofii Tarnowskiej w 1570 roku Zalasowa przechodzi na własność jej męża - księcia Konstantego Ostrońskiego. Od 1742 roku właścicielem Zalasowej jest Paweł Sanguszko a jego rodzina dziedziczy ją aż do początku XX wieku. W 1776 roku wieś liczy 850 mieszkańców. W 1848 wybucha epidemia cholery, umierają wtedy 133 osoby. a w 1853 roku na tę samą chorobę umiera 142 osoby. Dane z 1880 roku mówią, że w Zalasowej jest już 1832 mieszkańców. W 1889 wybudowano nową szkołę. Pod koniec XIX wieku liczba mieszkańców trochę spada - jest ich 1304.

W 1938 roku rozpoczęto budowę nowej szkoły, a w 1949 roku do Zalasowej doprowadzono prąd. Pod koniec XX wieku następuje telefonizacja i gazyfikacja wsi. Na przełomie wieków XX i XXI wieś zostaje skanalizowana, a następnie doprowadzono wodociąg.

6.3 ZABYTKI NIERUCHOME

Na terenie Gminy Ryglice znajduje się wiele przykładów historycznej architektury, które są cennymi i wartymi poznania obiektami. Do najważniejszych zabytków z terenu Gminy Ryglice można zaliczyć takie obiekty jak:

Kościół par. pw. Niepokalanego Serca NMP w Kowalowej

Decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 29.03.1967 r. obiekt wpisany został do rejestru zabytków pod nr A – 126. Kościół zbudowany został najpewniej w drugiej połowie XVII wieku (aczkolwiek, data 1776 r. widniejąca kolumnie we wnętrzu sugeruje późniejszy czas powstania), a jego historia związana jest z dziejami parafii w Ryglicach. Według źródeł w 1657 r. kościół był w złym stanie technicznym i został gruntownie przebudowany bądź też postawiony na nowo. Wtedy też wzmiankowano słynny obraz Najświętszej Marii Panny. W 1947 roku kościół został przeniesiony do wsi Kowalowa. Kościół odbudowano w obecnym miejscu, lecz niektóre jego fragmenty postawiono z zupełnie nowych materiałów. Budynek kościoła usytuowany jest w środkowej części wsi po południowej stronie drogi biegnącej z Ryglic do Jodłowej. Obiekt został posadowiony na niewielkim wzniesieniu górującym nad drogą. Kościół drewniany, konstrukcji zrębowej. Jednonawowy, z wyższym trójbocznie zamkniętym prezbiterium. Nawa prostokątna, z dwiema kaplicami po bokach oraz dwiema kruchtami: od południa i od zachodu. Dachy siodłowo dwuspadowe nad nawą i prezbiterium, trójspadowe nad kaplicami.

Kościół par. pw. św. Katarzyny PM w Ryglicach

Decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 23.03.2011 r. kościół wraz z otaczającym go cmentarzem w granicach ogrodzenia, wpisany został do rejestru zabytków pod nr A – 1252/M . Świątynia zlokalizowana jest w centrum miasta, po wschodniej stronie ryglickiego rynku. Kościół wzniesiony został staraniem ówczesnego proboszcza ks. Jakuba Wyrwy, który doprowadził do wyposażenia kościoła i jego poświęcenia w 1941 roku. Świątynia budowana była w latach 1928-1940 wg projektu Jana Sasa Zubrzyckiego. Budynek z elementami neoromańskimi i neorenesansowymi. Murowany z cegły z użyciem kamienia. Trójnawowy z transeptem i prezbiterium równymi szerokości nawy. Dachy nad nawami łamane, nad prezbiterium i transeptem dwuspadowe, skrzyżowane.

Kościół par. pw. św. Jana Ewangelisty w Zalasowej

Decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 25.04.2070 r. kościół wpisany został do rejestru zabytków pod nr A – 190. Świątynia w Zalasowej po raz pierwszy wymieniona była w źródłach z 1416 roku. W XVI i XVII wieku wzmiankowano o jej konsekracji oraz drewnianej konstrukcji. Od 1749 roku kościół funkcjonował pod

wezwaniem Św. Jana Apostoła i Ewangelistów. Obecny budynek kościoła o cechach neoromańskich usytuowany jest w centralnej części wsi. Zbudowany w latach 1844-1848, przebudowany w drugiej połowie XX wieku. Trzynawowy z węższym trójbocznie zamkniętym prezbiterium. Nawa główna prostokątna, nawy boczne krótsze. Wnętrza nakryte sklepieniami żaglastymi (kapa czeska). Dachy prezbiterium i korpusu siodłowe, nad nawami bocznymi trójspadowe; kryte blachą.

Zespół dworsko-parkowy w Bistuszowej

Zespół dworsko-parkowy usytuowany w południowej części wsi. Prowadzi doń droga dojazdowa od szosy Ryglice-Tuchów w kierunku wsi Burzyna. Budynek klasycystyczny, wzniesiony w drugiej połowie XVII w. przekształcony pod koniec XVIII w. Murowany z kamienia i cegły, tynkowany. Zbudowany na planie prostokąta, parterowy, podpiwniczony. Od frontu z mały ganek nakryty daszkiem dwuspadowym. Rozplanowanie wnętrza dwutraktowe, w osiach skrajnych z trzema traktami. Dach budynku czterospadowy, łamany, kryty dachówką.

W pierwszej połowie XIX wieku założono park dworski typu krajobrazowego, który został przekształcony z wcześniejszego założenia ogrodowego, o powierzchni ok. 4 ha z aleją lipową prowadzącą do dworu, otoczony pierwotnie szpalerem kilkusetletnich dębów, z których zachowało się kilka egzemplarzy uznanych za pomniki przyrody.

Zespół dworsko – parkowy w Ryglicach – Brzezinach

Decyzją WKZ wpisany został do rejestru pod nr A - 160 z dnia 15.07.1978 r. Zespół dworsko – parkowy w Brzezinach pochodzi z drugiej połowy XIX w. W jego skład wchodzi dwór, stodoła oraz częściowo zachowane: spichlerz oraz stajnia. Budynek dworu murowany pokryty dachem dwuspadowym, zbudowany został w II poł. XIX w. Zaprojektowany na planie prostokąta, parterowy, niepodpiwniczony, o skromnym, historyzującym wystroju elewacji. Obora stanowi pozostałość większej budowli po której pozostał widoczny zarys fundamentów. Spichlerz rozebrany został do przyziemia w latach 1994 – 1995. Pierwotnie drewniany, konstrukcji zrębowej, jednownętrzowy, z dachem dwuspadowym. Obecnie zachowane jest jedynie murowane, kamienne przyziemie budynku. Stodoła murowano-drewniana, zbudowana została na planie prostokąta i nakryta dachem dwuspadowym.

Zespół pałacowo-parkowy w Ryglicach

Wpisany został do rejestru zabytków decyzją WKZ z dnia 27.03.1969 r. pod numerem A-123. Zespół pałacowo-parkowy usytuowany jest w północnej części Ryglic po zachodniej stronie drogi prowadzącej do Tarnowa.

Teren zespołu posiada kształt zbliżony do prostokąta, w jego centralnym miejscu usytuowany jest pałac. Od wschodu oddzielony jest on od drogi owalnym zadrzewionym podjazdem. W klombie przed fasadą posadowiona jest figura NMP z k. XIX w. Pałac barokowy, zbudowany został w 1656 roku i przebudowany gruntownie w początkach XIX wieku i w połowie XX wieku. Murowany z cegły z użyciem kamienia. Tynkowany, piętrowy, częściowo podpiwniczony. Zbudowany na planie prostokąta z dobudowanym prostopadłym skrzydłem. Korpus frontowy budynku, dwutraktowy z centralnie usytuowaną sienią w osi środkowej. Budowla nakryta dachami: nad korpusem czterosпадowym, nad skrzydłem trójspadowym. Elewacja frontowa korpusu i południowa część skrzydła z charakterystycznymi balkonami wspartymi na kolumnach i zwieńczonymi trójczęściowymi półkolistymi szczytami- tympanonami. Po stronie południowej zespołu znajdują się dwa stawy.

Spichlerz podworski w Ryglicach

Wpisany został do rejestru zabytków decyzją WKZ z dnia 15.07.1978 r. pod numerem A-161. Spichlerz wybudowany został w 1756 roku, z fundacji zapewne ówczesnych właścicieli Ryglic – Ankwiczów. Budynek należy do zespołu gospodarczego dawnego majątku ziemskiego w Ryglicach, usytuowany jest w pobliżu zespołu pałacowo- parkowego. Budynek drewniany, konstrukcji zrębowej, parterowy. Wzniesiony został na planie prostokąta, czterowniętrzny. Nakryty dachem dwuspadowym, kryty dachówką. Spichlerz znajduje się na Małopolskim Szlaku Architektury Drewnianej.

Obiekty małej architektury

Kapliczki, figury i krzyże przydrożne są stałym elementem małopolskiego krajobrazu. Obiekty te są, przede wszystkim, znakiem wiary naszych przodków. Są także elementem ich kultury i wierności tradycji. Często są świadkami historii tych ziem, świadectwem szczególnych wydarzeń. Wiele z nich to najcenniejsze zabytki okolic, w których są posadowione. Fundatorami przydrożnych kapliczek były lokalne społeczności, parafie, rodziny szlacheckie i chłopskie. Kapliczki rozpowszechniły się głównie w II poł. XIX w. dzięki przejściu inicjatywy fundacyjnej przez ludność wiejską.

Odtąd krajobraz wiejski nasycił się coraz liczniejszymi figurami i kapliczkami przydrożnymi, które z czasem zaczęły być postrzegane jako swoisty fenomen i wizytówka małopolskiego pejzażu.

Różne były powody, pojawienia się we wsi kapliczki. Były one wyrazem pragnienia obecności na miejscu Boskiego patrona i wiarą, że swoją mocą uchroni wieś bądź rodzinę od chorób i nieszczęść. Często były hołdem dziękczynnym łaski, za cudowne wyzdrowienie, za pomyślność, szczęśliwy powrót z wojny, tułaczki czy zesłania, za uchronienie od kataklizmów - ognia, powodzi, wojny czy też pomoru. Bywało, że były spełnieniem pokuty za popełnione grzechy. Były oznaką obecności Boga wśród tych małych, lokalnych społeczności, dzięki którym czuło się Jego opiekę i błogosławieństwo. Bywało, że kapliczkę stawiano w miejscu, które cieszyło się złą sławą - uroczysko, rozstaje dróg, wielkie głazy narzutowe - aby przepędzić stamtąd złe duchy. W przydrożnych kapliczkach najczęściej umieszczano figurę Jezusa Frasobliwego. Ta pełna bólu, troski i niedostatku postać Boga - Człowieka, nazywanego także Jezusem Bolejącym albo Miłościwym, doskonale współgrała z ciężką chłopską dolą. Bardzo często kapliczki poświęcano Matce Boskiej. Stawiano je głównie w miejscach lokalnych objawień Matki Bożej, w czasie których prosiła o postawienie w tym miejscu kapliczki. W kapliczkach umieszczano także figury świętych, którzy mieli strzec wsi, osady, dworu. Św. Florian strzegł od pożaru, Św. Jan Nepomucen strzegł od powodzi - stawiany w miejscowościach położonych nad rzekami, a także patronował rolnikom, chroniąc ich pola przed suszą czy gradobiciem.

Na terenie gminy Ryglice kapliczki, figury i krzyże przydrożne stanowią wyjątkowo charakterystyczny element krajobrazu kulturowego. Największa ich liczba znajduje się w Joninach i Lubczy ale pozostałe sołectwa również mogą się poszczycić tymi tradycyjnymi obiektami sztuki ludowej. Na terenie występuje szereg obiektów małej architektury (kapliczek, krzyży itp.). Do najcenniejszych należą:

Kapliczka domkowa pw. Św. Jana Nepomucena w Bistuszowej

Zlokalizowana na dawnej parceli dworskiej, naprzeciw budynku szkoły. Wzniesiona została w I poł. XIX w., zapewne fundacji dworskiej. Z cegły, otynkowana, kryta oryginalnie gontem. Zamknięta półkoliście, od frontu narożniki ujęte są pilastrami płycinowymi. Wejście zamknięte jest półkoliście, w nim drzwi dwuskrzydłowe, płycinowe, górą przeszklone. Szczyt trójkątny, z dekoracją w tynku. Dach półstożkowy. Wewnątrz na ołtarzu rzeźba Chrystusa Ukrzyżowanego, barokowo-ludowa, zapewne z XVIII/XIX w. oraz rzeźba św. Jana Nepomucena, ludowa z XIX w. i oleodruk MB Tuchowskiej.

Kapliczka domkowa pw. NMP w Uniszowa-Podlesie

Kapliczka - zbudowana około 1920 r. z fundacji okolicznych mieszkańców w miejsce starszej, zniszczonej. Murowana, z kamienia, potynkowana, zamknięta półkoliście. Okna i wejście prostokątne. Dach siodłowy, kryty blachą. W trójkątnym szczycie wnęka z ludową figurką św. Jana Nepomucena z pocz. XX w. Wewnątrz rzeźby: NMP Niepokalanie Poczętej (z XIX w.) adorowanej przez dwie postaci aniołów (barokowe, XVIII/XIX w.) oraz krucyfiks ołtarzowy (w. XIX). Wyposażenie kapliczki posiada dużą wartość zabytkową i z uwagi na posiadane walory artystyczne i historyczne zasługuje na objęcie ochroną prawa przez wpis do rejestru zabytków.

Kapliczka pw. Św. Jana Nepomucena w Joninach

Wzniesiona zapewne w 1807 r. z fundacji Ignacego Głowackiego, właściciela majątku. Drewniana, konstrukcji słupowej, oszalowana, pierwotnie kryta gontem. Kwadratowa, od frontu otwarta. W wejściu płot z żerdzi. Dach dwuspadowy. Wewnątrz ludowa rzeźba św. Jana Nepomucena z 1807 r. z inskrypcją fundacyjną na postumencie.

Cmentarze wojenne

Ważnym elementem krajobrazu kulturowego gminy Ryglice jest obecność licznych cmentarzy wojennych. Najcenniejsze z nich to:

Cmentarz wojenny nr 165 w Bistuszowej

Cmentarz wpisany został do rejestru zabytków decyzją MWKZ z dnia 02.06.2011 r. pod numerem A – 1257/M.

Cmentarz z okresu I Wojny Światowej o powierzchni 262 m kwadratowych. Projektował go Heinrich Scholz. Ogrodzenie z betonowych słupków połączonych żelaznymi rurami. Od strony zachodniej dwuskrzydłowa bramka z metalowych prętów. Pomnik centralny w postaci prostego krzyża umieszczonego na betonowym sześciennym cokole na którego licu umieszczono datę 1914-1915. Pierwotnie nagrobki w formie betonowych steli z krzyżem łacińskim z datą 1915 oraz stele z małym krzyżem maltańskim. W 13 grobach zbiorowych i 14 pojedynczych mogiłach pochowano 87

żołnierzy armii austriackiej w tym 53 znanych z nazwiska. Zginęli oni w dniach 4-7 maj 1915 r. Część żołnierzy pochowanych na tym cmentarzu poległo w grudniu 1914 r.

Cmentarz wojenny nr 166 w Zalasowej

Cmentarz wojenny nr 166 w Zalasowej położony jest w zachodniej części wsi zwanej Podlesie Południowe, w pobliżu domu nr 95. Powierzchnia cmentarza wynosi 421 m², założony jest na planie prostokąta. Jego ogrodzenie stanowi obecnie żywopłot z głogu i dzikiego bzu, pierwotnie był tu drewniany płot. Wejście ujęte jest w dwa stalowe słupki i zamknięte drewnianą bramką. Cmentarz nie posiada pomnika centralnego. Mogiły są rozłożone równoległe do dłuższej ściany cmentarza, a na nich żeliwne krzyże z symbolem korony cierniowej oraz krzyże listwowe w wersji łacińskiej i lotaryńskiej. Projektantem cmentarza był Heinrich Scholz.

Na cmentarzu pochowano w pojedynczych i zbiorowych mogiłach 169 żołnierzy, w tym 142 żołnierzy armii austro-węgierskiej oraz 27 żołnierzy armii rosyjskiej.

Cmentarz wojenny nr 167 w Ryglicach

Cmentarz wpisany został do rejestru zabytków decyzją MWKZ z dnia 11.01.2006 r. pod numerem A – 38/M. Położony jest na wzgórzu poza miejscowością, a oddalony ok. 500 m od drogi Ryglice – Galia Górna. Na planie prostokąta zbliżonego do kwadratu zajmuje powierzchnię 1129 m². Prowadzi do niego brama przykryta dachówką. Na pomniku centralnym znajduje się tablica z inskrypcją (tłum.): "Žaden wieniec nie zdoła czola godniej niż miłość ojczyzny".. Na cmentarzu pochowano 312 żołnierzy w 166 pojedynczych grobach i 30 mogiłach zbiorowych: 187 żołnierzy austro-węgierskich oraz 125 żołnierzy rosyjskich poległych 19 grudnia 1914 i 5-6 maja 1915.

Cmentarz wojenny nr 168 w Kowalowej

Cmentarz z I wojny światowej, zaprojektowany został przez Heinricha Scholza. Jest jednym z ponad 400 zachodniogalicyskich cmentarzy wojennych zbudowanych przez Oddział Grobów Wojennych C. i K. Komendantury Wojskowej w Krakowie. Cmentarz znajduje się przy drodze z Kowalowej do Lubczy i ma kształt wielokąta o powierzchni około 370 m². Otoczony jest z 3 stron ogrodzeniem z betonowych słupków i drewnianych płotków. Główny element cmentarza stanowi betonowy krzyż łaciński osadzony na trójstopniowym postumencie. Na licu postumentu umieszczony jest żeliwny krzyż maltański z motywem wieńca laurowego oraz owalna, emaliowana tabliczka z informacjami o pochowanych. Na cmentarzu znajdują się nagrobki w formie:

- krzyży łacińskich z płaskownika z glorią,
- krzyży lotaryńskich z płaskownika,

- żeliwnych, ażurowych krzyży lotaryńskich,
- żeliwnych ażurowych krzyży łacińskich z motywem miecza i krzyżem maltańskim na skrzyżowaniu ramion.

Krzyże osadzone są na zwężających się ku górze, betonowych podstawach, na których umieszczono owalne, emaliowane tabliczki z informacjami o pochowanych. Pochowano tu 84 żołnierzy z armii austro-węgierskiej i 59 z armii rosyjskiej. Znane są nazwiska 14 pochowanych.

Cmentarz wojenny nr 234 w Lubczy

Cmentarz wojenny nr 234 w Lubczy położony jest w tylnej części cmentarza parafialnego. Powierzchnia cmentarza wynosi 51 m², założony jest na planie kwadratu, ogrodzony słupkami zbudowanymi z białej cegły, które są przykryte czerwoną dachówką ceramiczną i połączone stalowym płotem. Wejście ujęte jest w dwa słupki zbudowane z białej cegły i przykryte czerwoną dachówką ceramiczną. Cmentarz nie posiada bramki.

Pomnikiem centralnym jest betonowy krzyż z fazowanymi ramionami na postumencie. Mogiły są rozłożone wokół ogrodzenia, a na nich małe betonowe stele z imiennymi tabliczkami emaliowanymi oraz nałożonymi na lico krzyżami żeliwnymi w dwóch wersjach. Projektantem cmentarza był Gustaw Rossman.

Na cmentarzu pochowano w pojedynczych mogiłach 13 żołnierzy, w tym 3 żołnierzy armii austro-węgierskiej oraz 8 żołnierzy armii rosyjskiej.

Krajobraz kulturowy gminy

Charakterystycznym elementem krajobrazu kulturowego gm. Ryglice jest drewniana zabudowa wiejska. W II poł. XX w. następuje naturalny zanik tego typu budownictwa wynikający z przemiany kulturowej mającej wpływ również na budownictwo wiejskie, a zwłaszcza materiał. W tym okresie budowano już głównie domy murowane. Nowo powstające domy nie nawiązywały najczęściej stylistycznie do tradycyjnego, wiejskiego budownictwa drewnianego. Były to budynki piętrowe, nieuwzględniające rodzimego charakteru wsi ani tym bardziej tradycji materiału. W wyniku niskiej świadomości estetycznej oraz braku spójnej polityki architektonicznej zmierzającej do zachowania tradycji budownictwa regionalnego, do dnia dzisiejszego zachowało się w gminie Ryglice jedynie kilkadziesiąt domów i budynków gospodarczych wyrosłych z tradycji wiejskiej architektury drewnianej. Ta liczba spada z roku na rok,

gdyż budynki drewniane, często opuszczone lub zaniedbane, ulegają naturalnemu procesowi destrukcji.

Do chwili obecnej, duże skupisko drewnianej architektury mieszkalnej zlokalizowane jest w Lubczy gdzie, zachowała się historyczna zabudowa drewniana wzdłuż głównej drogi. Interesującym przykładem drewnianego budownictwa o przeznaczeniu gospodarczym są tutaj dwa budynki: budynek kuźni oraz młyna. Obiekty te są od lat nieużywane i ich stan techniczny pogarsza się pod wpływem warunków atmosferycznych oraz braku funkcji/przeznaczenia. Jednym ze sposobów ratowania istniejących jeszcze budynków drewnianych mieszkalnych, czy też gospodarczych, jest adaptacja ich do nowej roli, jaką mogłyby spełniać. Cel ten mógłby zostać najpewniej osiągnięty poprzez poszukiwanie a zarazem ratowanie starych regionalnych chat czy nawet całych zagród na cele rekreacyjne, jako „drugich domów”. Ta funkcja alternatywnego, rekreacyjnego domu musi być związana z adaptacją obiektu do tej nowej roli. Takie przystosowanie, jeżeli ma zostać przeprowadzone prawidłowo, w zgodzie ze wszystkimi zasadami konserwatorskimi, musi być poprzedzone rzetelnymi badaniami. Powinny one dotyczyć zarówno regionalnego budownictwa na konkretnym terenie, jak i szczegółowymi analizami zachowanego obiektu.

Zabytki objęte ochroną prawną

Następujące obiekty zostały objęte ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków województwa małopolskiego:

1. Bistuszowa gm. Ryglice – zespół dworsko-parkowy, A-341 z 09.12.1971
2. Bistuszowa gm. Ryglice – cmentarz wojenny nr 165, [A-1257/M] z 02.06.2011 r.
3. Kowalowa gm. Ryglice – kościół par. p.w. Niepokalanego Serca NMP, A-126 z 29.03.1969
4. Lubcza, gm. Ryglice – kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Lubczy, [A-1523/M] z 22.08.2019
5. Ryglice, gm. Ryglice – kościół parafialny pw. Św. Katarzyny P.i M., [A-1252/M] z 23.03.2011
6. Ryglice gm. Ryglice – zespół pałacowo-parkowy, A-123 z 27.03.
7. Ryglice gm. Ryglice – spichlerz podworski, A-161 z 15.07.1978 (Tar)
8. Ryglice gm. Ryglice- cmentarz z I wojny światowej , A-38/M z 11.01.2005
9. Zalasowa gm. Ryglice – kościół par. p.w. św. Jana Ewangelisty, A-190 z 25.04.1970

Wykaz obiektów wpisanych do GEZ Gminy Ryglice znajduje się na końcu opracowania
Stan zachowania obiektów zabytkowych

Dobrze utrzymany jest kościół parafialny pw. Św. Katarzyny w Ryglicach. Począwszy od 2009 r. prowadzone są we wnętrzu prace konserwatorskie przy kolejnych elementach wyposażenia: wykonano dotychczas kompleksowe prace konserwatorskie przy ambonie, figurach z ołtarza głównego

Kościół parafialny pw. Niepokalanego Serca NMP w Kowalowej jest jedyną drewnianą świątynią na terenie gm. Ryglice. Z uwagi na materiał, z którego jest zbudowany, wymaga szczególnej opieki i troski. W tym przypadku należy nadmienić, że świątynia jest dobrze utrzymana i zadbana. W roku 2000 wymieniona została posadzka we wnętrzu świątyni. Od szeregu lat prowadzone są prace konserwatorskie przy wartościowym wyposażeniu kościoła. Pełnej konserwacji poddany został ołtarz główny (w 2009 r.), w 2010 r. poddano konserwacji XVIII-wieczne kolumny w nawie głównej oraz ambonę, w 2011 r. odrestaurowano rzeźbę Chrystusa Ukrzyżowanego z łuku tęczy, w 2012 r. poddano konserwacji ołtarz boczny pw. MB Nieustającej Pomocy, a dwa lata później ołtarz pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa. Prace konserwatorskie były każdorazowo dotowane ze środków Urzędu Marszałkowskiego w Krakowie bądź/oraz ze środków MWKZ. Wnętrze kościoła prezentuje się obecnie bardzo pozytywnie, aczkolwiek docelowo, należałoby przywrócić walory estetyczne bryły kościoła i odtworzyć jego pierwotny wygląd z gontowym krycie dachu.

Niemniej istotną rolę pośród sakralnych zabytków ziemi Ryglickiej zajmuje świątynia pw. Św. Jana Ew. w Zalasowej. W roku 2005 parafia w Zalasowej uzyskała wymagane pozwolenia na prace konserwatorskie i złocenia głównego ołtarza pochodzącego z 1630 r. Prace konserwatorskie, prowadzone były zgodnie z zatwierdzonym programem i ustaleniami Komisji Konserwatorskiej. Ołtarz został zdemontowany i przewieziony do pracowni konserwatorskiej, gdzie zdjęto kilka warstw dawnych polichromii i odsłonięto wspaniałą polichromię pierwotną. Wraz z ołtarzem pracom konserwatorskim poddano również zabytkową figurę Matki Bożej z Dzieciątkiem Jezus, zwaną: „Zalasowska Pani”, pochodzącą z XVII w., która pierwotnie umieszczona była w górnej wnęce wolnostojącej dzwonnicy. Ołtarz dzięki wykonanym pracom odzyskał swe utracone walory estetyczne i stanowi wspaniałą przykład renesansowego arcyzmu sakralnego.

Gmina Ryglice może poszczycić się najstarszym w Małopolsce spichlerzem podworskim z 1756 r. Obiekt przez szereg lat popadał w ruinę, a dzięki kompleksowym pracom konserwatorsko – budowlanym prowadzonym w latach 2011 – 2013, odzyskał swe pierwotne walory estetyczne. Spichlerz w całej okazałości prezentuje się tak, jak wyglądał blisko 100 lat temu. Odbudowano go na podstawie zdjęcia z 1915 roku. Odtworzono w nim m.in. balkon i pomieszczenia na strychu. Całość jest kryta gontem.

Najcenniejszym elementem budowli jest belka nad drzwiami z wyrytą na niej datą: 1756. Dużą zasługę ma w tym przypadku Urząd Miejski w Ryglicach, który jako dysponent zabytku, starał się o dotacje w MKiDN. Dzięki otrzymanej dotacji, udało się, nie tylko na doraźne zabezpieczenie budynku przed zawaleniem, ale też na przywrócenie go do stanu pierwotnego. Kolejne dofinansowanie z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich pozwoliło na wykonanie kosztownych prac adaptacyjnych wewnątrz. W nowo odrestaurowanym wnętrzu utworzono izbę regionalną, gdzie odbywają się cykliczne spotkania i żywe lekcje historii. Spichlerz jest niewątpliwie jednym z najcenniejszych, jak nie najcenniejszym zabytkiem w gminie Ryglice i niewątpliwie wielką atrakcją turystyczną regionu.

Dobrze zadbany jest również cmentarz parafialny w Lubczy, Ryglicach i Zalasowej, aczkolwiek zauważyć można, iż konserwacja techniczna i estetyczna jest konieczna w odniesieniu do najstarszych, kamiennych nagrobków pochodzących z XIX i pocz. XX w. zlokalizowanych zarówno w obrębie cmentarza w Lubczy jak i cmentarza ryglickiego. Kamień (zwykle piaskowiec) kruszy się i wyobla przez co czytelność formy wielu zabytkowych nagrobków oraz inskrypcji nagrobnych zostanie niebawem utracona na zawsze.

W dobrym stanie technicznym i estetycznym są cmentarze wojenne w: Bistuszowej, Kowalowej, Ryglicach i Zalasowej. Jedyne niewielka kwatera wojenna nr 234 zlokalizowana na cmentarzu parafialnym w Lubczy wymaga przeprowadzenia prac porządkowych i estetyzacji ogrodzenia.

Na terenie gminy Ryglice zachowanych jest łącznie ponad 100 kapliczek (domkowe, słupowe, szafkowe), figur i krzyży przydrożnych. Są to obiekty mające duże znaczenie dla krajobrazu kulturowego gminy, charakteryzujące specyfikę pobożności miejscowej ludności. Najpopularniejszą formą kapliczki są krzyże przydrożne wyk. w drewnie, metalu, a nieliczne w kamieniu. Powszechne są małe formy zw. kapliczkami szafkowymi, wieszane na drzewach lub na słupach/krzyżach. Wymienione wyżej obiekty nie posiadają zazwyczaj wartości zabytkowej, aczkolwiek stanowią charakterystyczny element krajobrazu kulturowego.

Do najstarszych kapliczek można zaliczyć te noszące miano „kapliczek domkowych”. Kryją one niejednokrotnie w swym wnętrzu wspaniałe rzeźby świętych pochodzące z XVIII i XIX stulecia, a otaczają je wiekowe lipy. Obiekty te są bardzo często w złym stanie technicznym, doraźnie odmalowywane, niekiedy zmieniona została ich oryginalna forma architektoniczna poprzez zmianę pokrycia dachowego czy przeróbki budowlane. Mniej spotykanymi na terenie gminy są figury przydrożne

wykonane w kamieniu. Najwięcej przykładów tego typu obiektów można spotkać w Ryglicach i Zalasowej. W niektórych przypadkach, jak np. figura NMP usytuowana w otoczeniu dworu w Uniszowej, obiekty utraciły częściowo swe walory estetyczne oraz wartość zabytkową gdyż oryginalny postument zastąpiony został wtórnym, nienawiązującym do pierwotnego, zabytkowego. Takie działania zmieniają zabytkowy charakter zabytku niejednokrotnie bezpowrotnie.

Najczęściej popełnianym błędem podczas prowadzonych prac remontowych przy figurach przydrożnych jest uzupełnianie ubytków w kamieniu mieszanką cementu oraz pokrywanie obiektów kolejnymi warstwami malarskimi (najczęściej jest to farba olejna), które powodują wykruszanie się kamienia pod warstwą farby, a w rezultacie rozsypaniem się zabytku przy próbie zdjęcia warstw malarskich. W każdym przypadku wykonywania prac konserwatorskich lub robót budowlanych przy zabytkowych obiektach, należałoby zrobić projekt budowlany i uwzględnić indywidualny charakter obiektu. Posiadacze zabytków winni być informowani również przez władze gminy o konieczności skonsultowania planowanych prac remontowych przy kapliczkach położonych na ich działkach z Urzędem Konserwatorskim. Prace takie powinny być prowadzone przez dyplomowanego konserwatora dzieł sztuki w oparciu o program prac konserwatorskim. Nie należy podejmować działań remontowych przy zabytkach na własną rękę, gdyż brak wiedzy w zakresie konserwacji oraz brak podstawowego obycia estetycznego, może jedynie pogorszyć i tak już zły stan zachowania obiektów zabytkowych.

Zakres i formy ochrony oraz opieki nad zabytkami rejestrowymi przez ich właścicieli i użytkowników reguluje przede wszystkim ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz.U. z 2017 r., poz. 2187 z późn. zm.) oraz akty wykonawcze do ustawy, w tym m.in. Rozporządzenie MKiDN z dnia 22 czerwca 2017 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 1609).

Obowiązek zgodnego z przepisami użytkowania i zarządzania obiektem zabytkowym spoczywa na jego właścicielu lub posiadaczu. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Niezależnie od w/w obowiązków użytkownik zabytku jest zobowiązany zawiadomić służby konserwatorskie o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;
- 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;
- 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;
- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

Zgodnie z zapisami ustawy o ochronie zabytków, pozwolenia konserwatorskiego wymaga:

- prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;
- wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;

- prowadzenie badań archeologicznych;
- przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
- dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;
- umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic, reklam oraz napisów,
- podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru, z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni.;
- poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania;

Przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa można prowadzić: 1) prace konserwatorskie, 2) prace restauratorskie, 3) badania konserwatorskie – na podstawie pozwolenia wydanego przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Właściciel lub posiadacz zabytku może wystąpić do właściwego konserwatora zabytków o wydanie w formie pisemnej zaleceń konserwatorskich, pomocnych w przygotowaniu dokumentacji projektowej czy sformułowaniu zakresu planowanych prac. Zalecenia konserwatorskie mają na celu określenie sposobu korzystania z zabytku, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich, a także określenie zakresu dopuszczalnych zmian, które mogą być wprowadzone w tym zabytku.

Należy podkreślić, że główną zasadą konserwatorską podczas planowania remontu obiektu zabytkowego jest wykonanie go przy użyciu materiałów historycznie

uzasadnionych, z maksymalnym zachowaniem substancji zabytkowej i minimalną w nią ingerencją, tj. obowiązuje zasada kontynuacji tradycyjnych materiałów i technologii (w zależności od konkretnego budynku - tj. kamień, cegła, drewno, szkło, dachówka ceramiczna w kolorze ceglano-czerwonym, blacha miedziana, cynkowa lub tytanowo-cynkowa, gont, łupek, tynki, zaprawy i farby, które pozwolą na „oddychanie” muru), charakterystycznych dla okresu powstania obiektu - takie rozpoznanie winno wynikać np. z badań archiwalnych (źródeł ikonograficznych, fotograficznych, pisanych itp.) lub badań konserwatorskich substancji zabytkowej obiektu (dotyczy to głównie prac na elewacji, kłatkach schodowych, piwnicach, werandach/balkonach, schodach, balustradach, bramach przejazdowych oraz wobec wszelkiej stolarki otworowej - okna i drzwi) – niedopuszczalne jest stosowanie ahistorycznych materiałów budowlanych np.: stolarka otworowa wykonana z PCV, blachodachówka/gont bitumiczny, czy styropian/wełna do ocieplania zewnętrznego.

W celu uzyskania aktualnych informacji na temat obiektów wpisanych do rejestru zabytków należy skorzystać z archiwów Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków, w przypadku gminnej ewidencji zabytków Burmistrz Gminy Ryglice prowadzi regularnie aktualizowany zasób kart GEZ – informacje na temat zabytków wchodzących w skład ewidencji zawarte są w odpowiednim zarządzeniu Burmistrza Gminy Ryglice.

6.4 ZABYTKI RUCHOME

Na mocy art. 3 pkt. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem ruchomym jest rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytek ruchomy jest wpisywany do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku (art. 10 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. Do rejestru nie wpisuje

się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego (art. 11 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Na terenie gminy Ryglice do szczególnie wartościowych obiektów ruchomych należą:

Wyposażenie ruchome kościoła pw. Niepokalanego Serca NMP w Kowalowej

Wyposażenie ruchome kościoła parafialnego w Kowalowej wpisane zostało do rejestru zabytków decyzją WKZ z dnia 29.03.1969 r. oraz decyzją z dnia 17.02. 2011 r. pod numerem B-227/M. Z uwagi na wartości artystyczne i historyczne, ochroną objęte zostały następujące elementy wyposażenia świątyni:

- Ołtarz główny, rokoko, XVIII/XIX i XX w.
- Trzy ołtarze boczne, klasycyzm, XIX w.
- Kolumny łuku tęczy, barok, XVIII w.
- Kolumny w nawie, barok, k. XVIII w.
- Kolumny podtrzymujące chór muzyczny, barok, k. XVIII w.
- Rzeźba „NMP Niepokalanie Poczęta”, barok ludowy, XVIII/XIX w.
- Portal zachodni, barok, 1771 r.
- Ambona, późny barok, XVIII i XX w.
- Obraz „Trójca Św.”, późny barok, II poł. XVIII w.
- Rzeźba „Chrystus Ukrzyżowany”, w tęczy, późny barok, II poł. XVIII w.
- Rzeźba „Chrystus Ukrzyżowany”, barok, XVII/XVIII w.
- Rzeźba „Chrystus Frasobliwy”, ludowa, XIX w.

Wyposażenie ruchome kościoła parafialnego pw. Św. Katarzyny w Ryglicach

Wyposażenie ruchome kościoła parafialnego w Ryglicach wpisane zostało do rejestru zabytków decyzją WKZ z dnia 27.03.1969 r. pod numerem B-74. Obiekty ruchome wyposażenia kościoła to zabytki rzeźby, malarstwa i rzemiosła artystycznego, pochodzące z XVI-XIX w., stanowiące zespół jednorodny stylistycznie, pochodzący z dawnej, drewnianej świątyni, która przeniesiona została do Kowalowej w 1947 r.

- Ołtarz główny, rokoko, 2 poł. XVIII w.
- Dwa ołtarze boczne pw. Św. Anny i Ecce Homo, późnorennesansowe, ok. 1630 r.
- Ołtarz w kruchcie, klasycyzm, poł. XIX w. Ołtarz główny w kaplicy, barokowo-klasycystyczny, I poł. XIX w. z obrazem Matka Boska Śnieżna
- Ołtarz boczny w kaplicy, rokokowo-klasycystyczny, pocz. XIX w. z rzeźbami śś. Piotra i Pawła
- Ambona, rokokowo-klasycystyczna, I poł. XIX w.

- Stalle- barokowo-klasycystyczny, pocz. XIX w.
- Chrzcielnica marmurowa, renesans, 1554 r.
- Dwie kropielnice kamienne, barok, XVII i XVIII w.
- Obrazy: Chrystus Ukrzyżowany, XVIII w.; Chrystus Kobyłańskiego, XVIII w.; Ukrzyżowanie, XIX w.; Matka Boża Częstochowska, częściowo haftowany, XVIII w.
- Rzeźby: Krucyfiks, barokowo-ludowy, XVIII/XIX w.; Krucyfiks barokowy, XVIII w.; trzy krucyfiksy, barok, XVIII-XIX w.; św. Katarzyna, ludowa, XIX w.; Upadek pod krzyżem, ludowy, XIX w.
- Monstrancja, neorokoko, XIX w.
- Dwa kielichy, XVIII w., i 1803 r.
- Puszka, neorokoko, 1846 r.
- Ampułka z czarą kryształową, XVIII w.?
- Świecznik paschalny, XIX w.

Wyposażenie ruchome kościoła paraf. pw. Św. Jana Ewangelisty w Żalasowej

Wyposażenie ruchome kościoła parafialnego wpisane zostało do rejestru zabytków decyzją WKZ z dnia 25.04.1970 r. oraz decyzją z dnia 15.12.2011 r. pod numerem B-249/M. Wyposażenie ruchome świątyni, w skład, którego wchodzi zabytki malarstwa, rzeźby i rzemiosła artystycznego, gromadzone na przestrzeni kilku stuleci, pochodzi głównie ze starszej, nieistniejącej już świątyni. Wykonane w stylistyce sztuki gotyckiej, renesansowej, barokowej oraz neobarokowej, stanowi wartościową, aczkolwiek różnorodną całość.

- Ołtarz główny, tryptykowy, późny renesans, około 1630 r.
- Ołtarz boczny lewy, regencja, I poł. XVIII w
- Ołtarz boczny prawy, późny barok, ok. poł. XVIII w.
- Ołtarz św. Rodziny, neobarok, 1902-1907 r.
- Prospekt organowy, neoklasycyzm, 1887 r.
- Ambona, rokoko, XVIII w.
- Chrzcielnica, barok, XVII w.
- Krucyfikspóźny gotyk, 1 ćwierć XVI w.
- Krucyfiks (zakrystia), historyzm, pocz. XX w.
- Krucyfiks(kruchta), późny gotyk, XVI w.?
- Rzeźba „Chrystus Zmartwychwstały”, barok ludowy, 1902 r.
- Rzeźba „Chrystus Ukrzyżowany, gotyk, pocz. XVI w.
- Rzeźba „MB z Dzieciątkiem”, gotyk, pocz. XVI w.

- Krzyżyk ołtarzowy, w tradycji baroku, XVIII/XIX w.
- Stacje Męki Pańskiej, późny barok, XVIII w.
- Dwa świeczniki szklane, XVIII w.
- Dzwon, historyzm, 1925 r.

Grupa pięciu figur w Ryglicach, ul. Tuchowska

Grupa figur wzniesiona została w 1840 r. z fundacji Wincentego i Wiktorii Ciomborów. Kamienne, wolnostojące. W centrum kompozycji znajduje się posąg Chrystusa Miłosiernego wspartego na krzyżu, na wysokim, czworobocznym, dwukondygnacyjnym, ogzymsowanym postumencie z płaskorzeźbą Serca NMP. Po bokach dwa posągi: MB Bolesnej oraz św. Jana Ewangelisty, na niskich, ozdobnych kolumnach o kompozytowych kapitelach. Nieco ku przodowi wysunięte są dwa posągi św. Piotra i Pawła na niskich podstawach.

Figura – św. Jan Nepomucen w Ryglicach, ul. Ks. J. Wyrwy

Obiekt wzniesiony został w 1861 r. z fundacji Wawrzyńca i Katarzyny Mazurów na brzegu potoku Szwedka. Posąg św. Jana Nepomucena wykonany został w kamieniu przez kamieniarza z Ryglic-Stanisława Bogdanowicza. Figura świętego ustawiona została na wydatnym, czworobocznym postumencie z akroterionami. Figura osłonięta jest blaszanym zadaszaniem. Z uwagi na wartości artystyczne i zabytkowe, obiekt zasługuje na objęcie ochroną prawa przez wpis do rejestru zabytków.

Figura – Chrystus Nazareński w Ryglicach, ul. Tarnowska

Figura zlokalizowana jest przy ul. Tarnowskiej, wzniesiona została w 1847 r. z fundacji Stanisława i Teresy Kozłów. Figura wiązana jest tradycyjnie z ekspiacją za wydarzenia rabacji. Kamienna, posąg Chrystusa Nazareńskiego na wysokim, czworobocznym, ogzymsowanym postumencie z akroterionami. Figura osłonięta jest blaszanym zadaszaniem. Z uwagi na wartości artystyczne i historyczne, figura zasługuje na objęcie ochroną prawa przez wpis do rejestru zabytków.

Sikawka strażacka OSP Lubcza

Sikawka wpisana została do rejestru zabytków decyzją MWKZ z dnia 13.06.2012 r. pod numerem B-299/M. Obiekt reprezentuje grupę sanockich sikawek konnych, strażackich – typ „23a” z lat 1904-1911. Przedmiotem wpisu do rejestru jest pojazd zaprzęgowy, 4-kołowy wraz z wyposażeniem:

- skrzynia wodna z pompą ssąco-toczącą uruchamiana dźwignią ręczną;
- zabudowany kozioł z profilowanym, deskowym siedziskiem, ujętym wolutowo wygiętymi, bocznymi oparciami;

- skrzynia siedziska oznakowana firmowymi tabliczkami: „PIERWSZE GALICYJSKIE/TOWARZYSTWO AKCYJNE/BUDOWY WAGONÓW I MASZYN/W SANOKU”
- zwijadło do węży umieszczone na dwóch esowatych wspornikach, za skrzynią wodną

Sikawka strażacka zakupiona została w 1911 r. dla potrzeb straży pożarnej w Lubczy ze środków zebranych przez mieszkańców parafii lubeckiej. Typ sikawki 23a produkowany był w latach 1904-1915 w wersji dwu i cztero-kołowej oraz od 1914 r. w wersji umożliwiającej dopięcie do samochodu. Obiekt niewątpliwie stanowi unikatowy na skalę województwa zabytek techniki z pocz. ubiegłego stulecia. Z uwagi na odpowiednie warunki przechowywania oraz właściwą opiekę, zachował się w stanie oryginalnym do naszych czasów i może być z dumą prezentowany na uroczystościach strażackich i gminnych.

6.5 ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach okolic gminy Ryglice. Środowisko kulturowe gminy zawiera zewidencjonowane stanowiska archeologiczne datowane od epoki pradziejowej do epoki nowożytnej. Stanowiska ewidencjonowano w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski. Gmina położona jest w obrębie arkuszy 105-67, 105-68, 105-69, 106-67, 106-68, 106-69, 107-67, 107-68, 107-69. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze.

Przeprowadzenie systematycznych poszukiwań w systemie AZP (Archeologiczne Zdjęcie Polski) dowiodło, że pradawne osadnictwo rozwijało się równie bujnie w oddaleniu od rzek jak w ich dolinach. Zasiedlenie Pogórza Ciężkowickiego przypada na przełom wczesnego i środkowego neolitu, czyli 3500 lat p.n.e. Wejście osadnictwa na teren Karpat możliwe było dzięki pojawieniu się odpowiednich narzędzi rolniczych i technik agralnych, w tym płodozmianu (Machnik 1994). W dolinie Białej i Dunajca odnaleziono nieliczne osady kultury łużyckiej z epoki brązu i okresu halsztackiego oraz z całego okresu rzymskiego (Przyboś 1998). W okresie wpływów rzymskich osadnictwo rozwinęło się zwłaszcza na północnej krawędzi pogórza. W

żadnym z głównych okresów rozwoju prastarego osadnictwa, ziemia ryglicka nie stanowiła obszaru jego szczególnego rozwoju. W tych samych lokalizacjach liczne są ślady osadnictwa z okresu wczesnośredniowiecznego. Najnowsze badania wskazują na to, że teren w dolinie Białej oraz w jej dopływach jest bogatszy w stanowiska archeologiczne niż sądzono do tej pory. Prace ziemne związane z rozwojem budownictwa jednorodzinnego i innymi inwestycjami ujawniły nowe, liczne stanowiska archeologiczne – najstarsze pochodzą z mezolitu (Okoński i inni 2006).

O zamieszkiwaniu Ryglic i okolic od najdawniejszych czasów świadczą przeprowadzone przez archeologów badania powierzchniowe, na podstawie których ustalono w Ryglicach, Bistuszowej, Joninach, Kowalowej, Lubczy, Woli Lubeckiej, Uniszowej i Zalasowej 238 zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych noszących ślady dawnego osadnictwa. Dzięki nim, można przyjąć za pewnik iż początki osady Ryglice i okolice sięgają okresu przedpiastowskiego. Teren ten porastały wówczas lasy i osadników zapewne było niewielu. Zatrzymywali się w dolinach i polowali na zwierzynę leśną, która dostarczała im mięsa na pokarm, a skór na okrycie i poście. W lasach zbierano grzyby i jagody leśne, a z barci wybierano miód. Przepływająca niedaleko rzeka Biała stanowiła dogodny szlak komunikacyjny, a wraz z potokami przepływającymi przez teren gminy, także dostarczała pierwotnemu człowiekowi koniecznej do życia wody i ryb na pokarm. W późniejszym czasie życia osiadłego, lasy przez karczunek przemieniano w pola uprawne, a wycięte drzewa dawały budulec w postaci bali i bierwion do budowy chat. Od wielu pokoleń mieszkańcy tego regionu prowadzili osiadły tryb życia, siali zboże, karczowali lasy, hodowali zwierzęta domowe, prowadzili handel wymienny. W okresie rzymskim ludzie potrafili wykonywać naczynia gliniane na kole garncarskim, posiadali kamienne żarna obrotowe i wypiekali chleb w piecach piekarskich. Głównym zajęciem mieszkańców było rolnictwo, a podstawą wyżywienia ziemniaki, fasola i zboże. Brak łąk i pastwisk oraz rozdrobniona gospodarka rolna nie zezwalały na właściwy rozwój hodowli bydła, toteż ludzie aby się utrzymać, prawie zawsze szukali innego lub dodatkowego źródła dochodu. Było wielu bednarzy, kamieniarzy, murarzy, cieśli, stolarzy, smolarzy, garncarzy. Materiałem budowlanym w Ryglicach było drewno. Początkowo budowano chaty jednoizbowe na 4 palach wbitych w ziemię, a ściany przeplatano płotem o oblepiano gliną. Później budowano domy drewniane, zacinając węgiel i zakładając kłocę na zrąb. Ten sposób budowy przetrwał do czasów współczesnych.

Na terenie gminy Ryglice znajduje się 238 zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych. Stanowiska archeologiczne zlokalizowane są na terenie wszystkich sołectw gminy, w tym najliczniej występują w mieście Ryglice – 58 stanowisk. W pozostałych miejscowościach liczba zewidencjonowanych stanowisk prezentuje się następująco: Bistuszcza – 24, Joniny – 16, Kowalowa – 22, Lubcza – 44, Uniszowa – 8, Wola Lubecka – 14, Zalasowa - 52. Na terenie gminy Ryglice zlokalizowane są stanowiska archeologiczne dokumentujące ślady osadnictwa, punkty osadnicze oraz osady pochodzące ze wszystkich okresów chronologicznych - od epoki kamienia po czasy nowożytny. Zestawienie stanowisk znajduje się na końcu opracowania.

Tematykę ochrony zabytków archeologicznych porusza art. 31. Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, który precyzuje, iż:

1. Osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza finansować roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru lub objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, jest obowiązana, z zastrzeżeniem art. 82a ust. 1 (który brzmi: „Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego udziela osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej zamierzającej realizować działania, o których mowa w art. 31 ust. 1a, dotacji na przeprowadzenie badań archeologicznych oraz wykonanie ich dokumentacji, w przypadku gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji będzie wyższy niż 2% kosztów planowanych działań.), pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne dla ochrony zabytków archeologicznych.
2. Szczegółowy zakres i rodzaj niezbędnych badań archeologicznych przy zabytku nieruchomym, o którym mowa w ust. 1, wojewódzki konserwator zabytków ustala w drodze decyzji.
3. Egzemplarz dokumentacji badań, o których mowa w ust. 1, podlega po ich zakończeniu nieodpłatnemu przekazaniu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków.

6.6 ZABYTKI MUZEALNE

Gmina Ryglice znana jest w całym regionie z kultywowania tradycji, folkloru i sztuki ludowej oraz szerzenie jej przejawów zarówno podczas corocznie organizowanych imprez, jak „Festiwal Kultury Pogórzańskiej” czy „Dożynki Gminne”, jak również poprzez działalność wystawienniczą i edukacyjną w budynku Spichlerzu dworskiego w Ryglicach przy ul. Tarnowskiej. Obiekt datowany na rok 1757 jest najstarszą tego typu budowlą w regionie. Budynek spichlerza wpisywał się pierwotnie w zespół dworsko – parkowy, którego właścicielem w tamtych czasach był hrabia Walenty Ankwicz. Spichlerz stanowił zaplecze gospodarcze pałacu murowanego a w obrębie zespołu znajdowała się również obora folwarczna z końca XVII w. oraz dwa stawy rybne. Bryła budynku wykonana była z drewna, konstrukcji zrębowej, z murowaną ścianą szczytową od strony południowej, jednokondygnacyjna i niepodpiwniczona z niezagospodarowanym poddaszem. Niewątpliwie największą dziś wartość historyczną obiektu oprócz ścian budynku stanowi obramowanie otworu drzwiowego, znajdujące się w północnej części elewacji frontowej, na którym widnieje napis o następującej treści „DIE 21 MAJI ANNO DOMINI 1756”. W roku 1978 spichlerz został wpisany do rejestru zabytków pod numerem rejestru A-161. Po około 20 latach przekazano go na własność Gminie Ryglice. Ze względu na bardzo zły stan techniczny budynku, podjęto próby ratowania tego zabytku. W roku 2010 Urząd Miejski w Ryglicach przygotował projekt renowacji i rekompozycji spichlerza, dzięki któremu otrzymano wysoką dotacją z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz ze środków PROW w ramach programu Leader.

Niedługo po zakończeniu prac renowacyjnych obiektu, utworzono w nim Izbę Regionalną, pokój mieszczański oraz salę wystawienniczą, gdzie odbywają się cykliczne spotkania i żywe lekcje historii. Ośrodek Kultury w Ryglicach otrzymał zadanie urządzenia i zagospodarowania pomieszczeń wewnątrz budynku. Spichlerz składa się z trzech izb i poddasza. Pierwsza izba określona została mianem izby wiejskiej; mieści się w niej kuchnia z piecem oraz komora, w której prezentowane są przedmioty i sprzęty domowego użytku jak i rolnicze. Kolejną izbą jest pomieszczenie mieszczańskie tzw. izba paradna wyposażona w charakterystyczne sprzęty. Pomieszczenie to zostało również przeznaczone na koncerty, prelekcje itp. Trzecim pomieszczeniem jest szynk, czyli gospoda, znajduje się tam barek oraz ławy i stoły. Poddasze zostało zaprojektowane jako sala wystawowa - galeria, gdzie organizowane są wernisaże, wystawy artystów, twórców regionalnych i nie tylko. W budynku organizowane są tzw. warsztatowe spotkania z tradycją. W ich ramach odbywają się: tradycyjny „Babski

Comber”, wykonywanie kartek świątecznych i ozdób bożonarodzeniowych, ludowa muzyka-skrzypce, wykonywanie kwiatów bibułkowych, szydełkowanie, ozdabianie jajek techniką rytowniczą, tradycyjne ozdoby choinkowe ze słomy, wyszywanie gorsetów-haft krzyżkowy

6.7 ELEMENTY DZIEDZICTWA NIEMATERIALNEGO

UNESCO definiuje dziedzictwo niematerialne jako zwyczaje, przekaz ustny, wiedzę i umiejętności, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Ten rodzaj dziedzictwa jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Jest to pojęcie trudno definiowalne w stosunku do konkretnych wytworów kultury, jednak jego waga dla lokalnej społeczności jest ogromna, gdyż jest ono źródłem poczucia tożsamości i kulturowej ciągłości.

Dziedzictwo niematerialne obejmuje także przejawy zachowań kulturowych i ich wytworów, takie jak: tradycje i przekazy ustne (w tym język jako narzędzie przekazu), spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem, lokalną kuchnią itp., obecne zwłaszcza w miejscowościach wiejskich gminy.

Instytucje kultury działające przy urzędach gmin spełniają bardzo wiele funkcji i od nich często zależy czy lokalne społeczności kultywują tradycje przodków, szanują i przekazują młodemu pokoleniu regionalne zwyczaje. W Ryglicach ośrodkiem kulturotwórczym w ubiegłych wiekach była parafia i kościół parafialny. Naturalnym było, że życie społeczne i kulturalne ludności wiejskiej spletało się z życiem religijnym. Kalendarz świąt kształtował wiejską obyczajowość, zaś nabożeństwa i kazania wpływały na świadomość i wiedzę o świecie.

W gminie Ryglice działalność kulturalna organizowana i koordynowana jest obecnie przez Ośrodek Kultury w Ryglicach oraz jego dwie filie: w Lubczy i Zalasowej. Istotnym elementem działalności Ośrodka Kultury w Ryglicach jest kultywowanie tradycji i folkloru. Przykładem tego działania jest organizowanie kursów, warsztatów (np. spotkanie z tradycją – kwiaty bibułkowe) oraz cyklicznych konkursów jak np.: „Gminny

konkurs na pisanek ludową i plastykę obrzędową” czy „Gminny konkurs szopek bożonarodzeniowych”, „Gminny konkurs na maskę karnawałową”. Ośrodek kultury zajmuje się promocją i upowszechnianiem kultury i tradycji regionu poprzez organizację cyklicznych imprez jak: Św. Walenty Tradycje lubeckie 14 II, Parada Orkiestr Dętych, Sobótkowe Święto Młodości czy Festiwal Kultury Pogórzańskiej. Urząd Gminy i Ośrodek Kultury w Ryglicach wydaje również dwumiesięcznik - informator Ryglicki – „W Paśmie Brzanki”. Ważną rolę pełnią stowarzyszenia, takie jak Zalasowianie oraz Stowarzyszenie Bistuszwian i Uniszowian. Główne cele stowarzyszenia, działające na rzecz rozwoju kulturalnego, gospodarczego i turystycznego, a także organizujące różne imprezy i aktywności oparte na lokalnym dziedzictwie kulturowym.

Jedną z ciekawszych form popularyzacji wiedzy i sztuki regionalnej w gminie Ryglice są cykliczne wystawy lokalnych artystów: malarzy, fotografów i twórców ludowych, jak np. wystawa haftu krzyżykowego B. Trojanowskiej czy wernisaż fotografii p. Marka Skrucha.

Istotnym elementem kulturotwórczym na terenie gminy jest niewątpliwie Biblioteka Publiczna, której główna siedziba znajduje się w Ryglicach. Obok niej działają dodatkowo dwie filie w Lubczy i Zalasowej. Zgodnie z zapisami w Kronice Biblioteki Powiatowej w Tarnowie, bibliotek w Ryglicach powstała w roku 1947. Działalność zapoczątkowała w oparciu o ocalały po wojnie księgozbiór Towarzystwa Szkoły Ludowej (ok. 500 książek).

Ciągłość dziejowa poszczególnych gmin i sołectw, a zwłaszcza społeczności ich zamieszkujących, opiera się na wspólnej kulturze ludowej i tradycyjnej obrzędowości zwyczajów gospodarskich. Istotną rolę odgrywa tu folklor, na który składają się obyczaje, obrzędy, ballady, legendy, przysłowia, gwara ludowa jak również muzyka i taniec. Wszystkie te elementy wpływają na budowanie tożsamości regionalnej i stanowią bardzo istotne spoiwo więzi międzyludzkich w wiejskich społecznościach.

W pierwszym roku wydawania pisma „ Informator Ryglicki” przytoczono kilka przekazywanych ustnie z pokolenia na pokolenie opowieści dotyczących miejsc i postaci. Wśród popularnych w regionie ryglickim legend można wymienić te dotyczące wsi Kowalowa. „Legenda o pochodzeniu nazwy Kowalowa” mówi, że dawno temu przejeżdżał przez wieś król, który wziął udział w weselu chłopskim kowala. W czasie wesela zatańczył ze świeżo poślubioną żoną kowala i zadowolony z uroczystości nakazał aby na pamiątkę wydarzenia wieś nosiła nazwę Kowalowa. Znana jest również legenda o pewnej damie z dworu w Kowalowej, czy o zatopionej karczmie w Kowalowej.

Na terenie gminy Ryglice wielu ludzi nadal posługuje się lokalną gwara. Należy ona do grupy językowej Pogórza. Grupa pogórzańska mieści się w obrębie dialektu małopolskiego. Jego podstawę stanowi dawne skupisko etniczno-językowe plemienia Wiślan w dorzeczu górnej Wisły między Pogórzem Karpackim, Górami Świętokrzyskimi i Puszczą Sandomierską skąd rozpowszechniały się w głąb kraju gwary małopolskie na skutek migracji. W miejscowościach gminy Ryglice występuje szereg cech dialektu małopolskiego. Duża część z nich przedstawiona jest poniżej.

- Jedną z najbardziej znanych cech jest tzw. mazurzenie, czyli zastąpienie głosek sz, ż na s, z (ś, ź): syja (szyja), zaba (żaba), strąśnie (straszenie), sklonka (szklanka), gornusek (garnuszek), spitol (szpital), śly (szli), śprychy (szprychy), ziobro (żebro), droźnić (drażnić), styry (cztery), sceko (szczeka).
- Udźwięcznienia międzywyrazowe: kłod-leci (kot leci), nióżeś (niosłeś). – Zachowanie samogłosek pochylonych (ścieśnionych) á, é, í, ý jako odrębnych dźwięków: tako trowa (taka trawa), jo godołem (ja gadałem), spoluły (spaliły), buł (był), copka (czapka), brzyg rzyki (brzeg rzeki), śnig (śnieg), bida (bieda), śpiwka (śpiwka), syr (ser), kłobuła (kobyła), dys/dysc (deszcz), downi (dawniej), lepi (lepiej), w nasy wsi (w naszej wsi), u swoi siostry (u swojej siostry).
- Wymowa staropolskich grup np. źř jako źr: użroł (ujrzał), dożrałało (dojrzało).

Lokalna gwara jest wewnątrznie dość zróżnicowana, różny jest także jej stan zachowania. Starsi ludzie używają słów i wyrażeń, którymi nie posługują się już młodsze pokolenia np. ciężko usłyszeć wśród młodzieży takie słowa jak „jaz”, „janiol”. W poszczególnych miejscowościach gminy Ryglice występują wspólne elementy językowe a także drobne różnice. Więcej gwary zachowało się we wschodniej części gminy np. w Lubczy, Woli Lubeckiej niż w Ryglicach czy Zalasowej. Ciekawym zjawiskiem jest np. podwójny zapis nazwisk: Labak, Kłusek, Warchał, które w języku lokalnym brzmią tak samo jak: Labok, Kusek, Warchoł. W ostatnich latach obserwowana jest tendencja do regionalizacji, moda do podtrzymywania odrębności lokalnych, która sprzyja zainteresowaniu również gwara jako jednym z ważnych wyznaczników tożsamości lokalnej. W gminie Ryglice gwara miejscową prezentują i pielęgnują przede wszystkim zespoły folklorystyczne nad którymi patronat sprawuje Ośrodek Kultury. Zespół „W Kuźni u Kowala” wydał ostatnio śpiewnik w którym zapisano teksty piosenek ludowych za pomocą lokalnej gwary.

7. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SWOT

Dla potrzeb lepszej diagnozy stanu istniejącego w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz w celu sformowania priorytetów działań władz samorządowych opracowano analizę SWOT słabych i mocnych stron gminy Ryglice, a także szans i zagrożeń.

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • Atrakcyjne położenie Gminy, sprzyjające rozwojowi turystyki • Bliskość dużego ośrodka miejskiego - Tarnowa • Bogata historia Gminy • Dobrze rozpoznany zasób archeologiczny Gminy • Interesujące obiekty zabytkowe - zamki, kościoły, dwory, parki • Zachowane obiekty sakralne oraz nekropolie o wysokiej wartości kulturowej (w tym wojenne) • Utrzymanie w dobrym stanie większości obiektów sakralnych oraz obiektów użyteczności publicznej • Dobre pokrycie Gminy siecią szlaków turystycznych • Korzystna lokalizacja miasta Ryglice w centrum obszaru Gminy, co wiąże się z jego dobrą dostępnością • Czystość środowiska • Wykorzystywanie funduszy unijnych przez władze Gminy • Zainteresowanie historią i kulturą	<ul style="list-style-type: none"> • Zanedbania w zakresie stanu technicznego części obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków • Kłopoty właścicieli obiektów drewnianych, związane z kosztami remontów • Brak ważnych szlaków drogowych przechodzących przez Gminę • Brak dostępności kolejowej • Niezbyt dobry stan zachowania części założeń dworsko-parkowych • Niewielkie zrozumienie społeczne dla problematyki ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego • Niezbyt duże środki w budżecie Gminy na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego • Niewielka popularyzacja wiedzy z zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego • Brak środków na prowadzenie dokładnych badań archeologicznych, architektonicznych i historycznych • Zbyt duża sezonowość turystyki • Niewystarczająca baza noclegowa

regionu wśród władz Gminy

- Odbywające się regularnie imprezy kulturalne
- Lokalne tradycje i zwyczaje, kultywowane wśród mieszkańców gminy
- Często aktualizowana strona internetowa Gminy, zawierająca bogate informacje dotyczące historii i zabytków regionu

SZANSE

- Zwiększenie środków budżetowych Gminy na działania związane z ochroną zabytków
- Pozyskiwanie wsparcia finansowego z wielu źródeł (w tym unijnych) na prace konserwatorskie zabytków
- Szersza promocja walorów kulturowych i przyrodniczych Gminy, przyciągająca turystów
- Wzrastająca świadomość mieszkańców w zakresie poprawy estetyki miejscowości
- Wzrost poszanowania dla obiektów posiadających walory historyczne
- Tworzenie nowych projektów i produktów turystycznych w oparciu o istniejące zasoby
- Opracowanie dokumentów takich jak Strategia Promocji Gminy, które przyczynią się do poprawy warunków życia ludności i stanu dziedzictwa kulturowego
- Współpraca międzyregionalna oraz międzynarodowa (np. w zakresie dobrych praktyk)
- Korzystanie ze wsparcia struktur takich jak np. Krajowa Sieć Obszarów

ZAGROŻENIA

- Degradacja krajobrazu kulturowego poprzez wprowadzanie elementów nowej zabudowy nie nawiązujących do charakteru regionu
- Zmiany w układach ruralistycznych związane z nową zabudową
- Niewłaściwe działanie inwestycyjne lub ich brak, przyczyniające się do dalszej degradacji obiektów zabytkowych
- Zła sytuacja finansowa wielu użytkowników obiektów zabytkowych
- Niewłaściwe stosowanie nowych elementów budowlanych i technologii przy odnawianiu i remontach obiektów zabytkowych
- Niezbyt skuteczna egzekucja prawna w zakresie samowoli budowlanych oraz dewastacji zabytków i środowiska
- Zwiększony ruch turystyczny powodujący degradację środowiska naturalnego
- Zanieczyszczenie środowiska związane ze zwiększoną liczbą pojazdów

<p>Wiejskich</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zachowanie tożsamości regionalnej mieszkańców od edukacji szkolnej poprzez festyny, lokalne święta, konkursy itd. • Powstawanie i dalszy rozwój istniejących organizacji pozarządowych • Tworzenie systemu informacji turystycznej oraz jednolitej identyfikacji wizualnej obiektów zabytkowych • Komplementarność Programu Gminnego z Programem Opieki nad Zabytkami dla Województwa Małopolskiego	<ul style="list-style-type: none"> • Zanik tradycji i tożsamości regionalnych • Migracje ludności • Częste zmiany prawne w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego • Niestabilność finansów publicznych i przepisów z nimi związanych • Klęski żywiołowe (zwłaszcza powodzie) i inne zdarzenia losowe • Akty wandalizmu
--	---

8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY RYGLICE

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla gminy Ryglice formułuje szereg długofalowych celów działań samorządu w zakresie opieki nad zabytkami gminnymi. Wyznaczone kierunki i zadania powstały w oparciu o konsultacje z władzami gminy i uwzględniają specyfikę dziejów gminy, charakter jej dziedzictwa kulturowego oraz są zgodne z celami wyznaczonymi w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

W związku z dużą atrakcyjnością turystyczną terenów gminy Ryglice, w celu jak największej przydatności niniejszego dokumentu dla potrzeb rozwoju turystyki w wymienionych tu założeniach postawiono przede wszystkim na realność poszczególnych działań i uwzględniono wyznaczone wcześniej kierunki rozwoju gminy. Dzięki temu istnieją możliwości realizacji poniższych priorytetów w najbliższym horyzoncie czasowym.

CEL GŁÓWNY 1 – BUDOWANIE MARKI NA ARENIE KRAJOWEJ I MIĘDZYNARODOWEJ W OPARCIU O BOGACTWO DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Cel szczegółowy 1.1 Rozwój produktów turystycznych opartych na walorach dziedzictwa kulturowego

Działania:

- Rozwijanie istniejących produktów turystycznych opartych na szlakach turystycznych, kulturowych lub ścieżkach edukacyjnych
- Tworzenie nowych produktów, ze szczególnym uwzględnieniem innowacyjnych form turystyki bądź aktywności mogących przyciągnąć turystów
- Organizacja lub kontynuacja organizacji imprez masowych, związanych z lokalnym zasobem zabytkowym i kulturalnym
- Organizacja imprez lokalnego zasięgu, przybliżających mieszkańcom gminy i regionu wartości historyczne gminy
- Postawienie na innowacyjność projektów w celu wyróżnienia się spośród miast konkurencyjnych

Cel szczegółowy 1.2 Wykorzystanie Internetu i multimediiów w celu nowoczesnej promocji walorów zabytkowych

Działania:

- Stworzenie osobnej witryny internetowej poświęconej tematyce zabytkowej i kulturalnej, ewentualnie dbanie o aktualizację strony Gminy
- Wykorzystanie nowoczesnych technologii dostępnych w profesjonalnych serwisach, takich jak Google Earth, Panoramio, Google StreetView i innych, umożliwiających np. wirtualne spacery po najciekawszych miejscach
- Stworzenie systemu informacji przestrzennej z warstwą informacyjną na temat obiektów zabytkowych wchodzących w skład Gminnej Ewidencji Zabytków oraz udostępnienie go na forum publicznym

- Opracowanie interaktywnej mapy dziedzictwa kulturowego gminy
- Kontynuacja komunikacji internetowej poprzez korzystanie z serwisów Facebook, YouTube i innych form interakcji

Cel szczegółowy 1.3 Wzrost popularności wśród turystów z kraju zagranicy

Działania

- Stworzenie pełnowartościowych wersji językowych serwisów gminnych poświęconych najcenniejszym zabytkom (angielski, rosyjski, niemiecki)
- Wykorzystanie aspektów związanych ze znanymi postaciami obcych narodowości z historii regionu
- Opracowanie wielojęzycznych tablic informacyjnych w wybranych punktach Gminy
- Promocja walorów Gminy wśród mieszkańców sąsiednich dużych aglomeracji, ze szczególnym uwzględnieniem Tarnowa

Cel szczegółowy 1.4 Promocja na forum krajowym i zagranicznym

Działania:

- Walory zabytkowe i kulturowe jednym z podstawowych elementów strategii promocji gminy na różnego rodzaju targach, sympozjach i konferencjach
- Prezentacja Gminy Ryglice na turystycznej mapie Polski - cykl działań artystyczno- eventowych opracowywany i realizowany w partnerstwie z instytucjami, stowarzyszeniami i przedsiębiorcami prowadzącymi działania z zakresu: kultury, rekreacji, turystyki, hotelarstwa i gastronomii, celem prezentacji walorów i atrakcyjności Gminy Ryglice
- Uzyskanie wiodącej roli w realizacji wspólnych działań marketingowych dla całego regionu, mających na celu kreację nowych produktów, wykorzystujących potencjał powiatu i okolicznych miejscowości
- Nawiązywanie współpracy w zakresie dobrych praktyk w ramach partnerstwa zagranicznego

- Udziały w konkursach na najlepiej zadbane zabytki, najciekawszy produkt turystyczny itp.
- Współpraca z mediami, zarówno tradycyjnymi, jak i internetowymi

CEL GŁÓWNY 2 – DBAŁOŚĆ O ZACHOWANIE ISTNIEJĄCYCH WALORÓW ZABYTKOWYCH

Cel szczegółowy 2.1 Organizacja zasad wsparcia dla rewaloryzacji obiektów zabytkowych

Działania:

- Przeznaczenie środków finansowych z budżetu gminy na najcenniejsze obiekty zabytkowe
- Wspieranie z budżetu działań ratunkowych przy obiektach w najgorszym stanie technicznym
- Realizacja postulatów dotyczących obiektów zabytkowych zawartych w Lokalnym Programie Rewitalizacji oraz wdrożenie zasad Planów Odnowy Wsi
- Współpraca z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków przy identyfikacji celów
- Opracowanie studium ochrony krajobrazu oraz wzornika architektury regionalnej dla obszaru całej gminy

Cel szczegółowy 2.2 Bezpośrednie wsparcie dla rewaloryzacji obiektów zabytkowych z budżetu Gminy

Działania:

- Realizacja Lokalnego Programu Rewitalizacji uwzględniającego działania w kontekście ochrony dziedzictwa kulturowego
- Przeznaczenie środków budżetowych w ramach odpowiedniej uchwały Rady Miejskiej

Cel szczegółowy 2.3 Odpowiednia ekspozycja i promocja najcenniejszych obiektów

Działania:

- Stworzenie jednolitego systemu identyfikacji wizualnej w postaci oznaczeń, tablic, drogowskazów itp.
- Publikowanie folderów, ulotek oraz innych materiałów przybliżających zasoby historyczne gminy mieszkańcom i turystom
- Atrakcyjne przedstawianie obiektów wpisanych do rejestru zabytków za pomocą iluminacji, tworzenia punktów widokowych, prezentacji multimedialnych lub muzycznych

Cel szczegółowy 2.4 Dbłość o ład przestrzenny i krajobraz kulturowy w gminie

Działania:

- Ścisłe powiązanie działań przy obiektach zabytkowych z dokumentami planistycznymi gminy, w tym z Lokalnym Programem Rewitalizacji
- Odpowiednia konserwacja zabytkowej zieleni, stanowiącej krajobraz kulturowy
- Bieżąca pielęgnacja cmentarzy, miejsc kultu i miejsc pamięci
- Właściwa ekspozycja interesujących ciągów widokowych oraz ekspozycja dominant kulturowych poprzez zachowanie przedpól widokowych
- Zachowanie istniejących układów ruralistycznych lub ich nieznaczne powiększenie, zgodnie z lokalnym charakterem rozplanowania budynków
- Utrzymanie i wyeksponowanie obiektów GEZ, w tym pomników, kapliczek i krzyży oraz zabytkowych urządzeń
- Rozszerzanie zasobu dziedzictwa kulturowego gminy, m.in. poprzez regularną aktualizację GEZ, inwentaryzację obiektów małej architektury, cmentarzy itp.

Cel szczegółowy 2.5 Określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych

Działania:

- Przekazywanie właścicielom i dysponentom obiektów zabytkowych informacji o możliwościach pozyskiwania dodatkowego wsparcia finansowego (zwłaszcza z funduszy europejskich)
- Podjęcie działań w celu znalezienia użytkowników dla zdegradowanych obiektów zabytkowych
- Prowadzenie na stronie internetowej gminy oferty inwestycyjnej w stosunku do obiektów zabytkowych
- Okresowe przeglądy zabezpieczeń obiektów zabytkowych zgodnie z Gminnym Programem Ochrony Zabytków na Wypadek Konfliktu Zbrojnego i Sytuacji Kryzysowych

Cel szczegółowy 2.6 Edukacja społeczeństwa w zakresie zachowania dziedzictwa kulturowego

Działania:

- Wspieranie działalności organizacji pozarządowych związanych z historią i kulturą, placówek muzealnych, galerii, bibliotek oraz innych instytucji kultury
- Rozwój lokalnych partnerstw, w których wiodącym podmiotem będzie biblioteka jako przestrzeń do spotkań, wspólnej pracy, działalności twórczej, promowania aktywności czytelniczej oraz odpoczynku i integracji społeczności;
- Organizacja spotkań, mających na celu upowszechnienie wiedzy na temat lokalnego dziedzictwa kulturowego
- Wprowadzenie do systemu edukacji szkolnej i przedszkolnej elementów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego swojego regionu
- Obejmowanie przez Władze patronatem honorowym działań społecznych, których dochód przeznaczony jest na potrzeby ochrony dziedzictwa kulturowego (zbiórki, akcje społeczne, loterie i inne)

9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zadania opisane w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami dla Gminy Ryglice powinny być realizowane poprzez wspólne działania władz samorządowych, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Powiatowego Urzędu Pracy, właścicieli oraz zarządców obiektów, parafie, organizacje pozarządowe i stowarzyszenia, w ramach posiadanych przez te jednostki kompetencji, praw i obowiązków wynikających z obowiązujących przepisów prawnych.

Ze strony Gminy Ryglice zadania będą wykonywane bądź wspierane przez gminne jednostki organizacyjne (szkoły, przedszkola, gminne placówki kultury – np. biblioteka) oraz przez Urząd Miejski w ramach zadań własnych, poprzez istniejące i planowane instrumenty:

- prawne (np. poprzez uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów o wartościach artystycznych i zabytkowych, prowadzenie gminnej ewidencji zabytków, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków),
- finansowe (np. udzielanie dotacji na prace remontowe, konserwatorskie i prace budowlane przy zabytkach, środki budżetowe na zadania własne z przeznaczeniem na remonty i modernizacje zabytków będących własnością Gminy, korzystanie z programów uwzględniających dofinansowanie z środków zagranicznych, nagrody, ulgi finansowe),
- społeczne (działania stymulujące np. w zakresie edukacji, promocji, informacji, działań sprzyjających tworzeniu miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami oraz rozwojem turystyki),
- kontrolne (m.in. monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego – gminnej ewidencji zabytków),
- koordynacji (m.in. poprzez realizacje projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich,

powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z gminami sąsiednimi, ośrodkami naukowymi i akademickimi, związkami wyznaniowymi)

10. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Na mocy art.87 ust.1 i ust.5 *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest sporządzany na okres 4 lat, co 2 lata wójt (burmistrz, prezydent) sporządza sprawozdanie z jego realizacji, które przedstawia Radzie Gminy (Miasta). Wskazane jest aby sprawozdania z realizacji Programu były przekazywane do wiadomości Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Sprawozdanie powinno określać poziom realizacji gminnego programu oraz efektywność wykonania planowanych zadań, w tym m.in. poziom (w % bądź liczbach):

- wydatków budżetu Gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansową wykonanych/dofinansowanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach,
- liczba obiektów poddanych tym pracom,
- poziom (w %) objęcia terenu Gminy miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego,
- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych,
- liczba wydanych wydawnictw, liczba szkoleń, imprez związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego itd.
- liczba osób zatrudnionych w agroturystyce i dziedzinach związanych z ochroną zabytków,

11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Należy jednak stwierdzić, iż ważne jest, aby gminy również z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w swoich budżetach środków w rozdziale 92120 - Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami.

Jest to o tyle istotne, iż duża część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego we współfinansowanych przez nie projektach. Regularne zabezpieczanie środków z budżetu gminy pozwoli na podjęcie powolnych, ale systematycznych kroków w kierunku ratowania kolejnych obiektów dziedzictwa kulturowego.

Podstawową zasadę finansowania zadań z zakresu opieki nad zabytkami określa *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* z dnia 23 lipca 2003 roku. Zgodnie z zapisami zawartymi w rozdziale 7 w/w Ustawy, obowiązek sprawowania opieki nad zabytkami, w tym finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku spoczywa na osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej w/w tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest jej zadaniem własnym.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

Źródła krajowe:

- dotacje Ministra Kultury oraz programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego
- promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków
- dotacje wojewódzkie
- dotacje powiatowe
- dotacje gminne
- inne źródła

Źródła zagraniczne:

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych (Wojewódzki Regionalny Program Operacyjny)
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich

- Program Infrastruktura i Środowisko
- źródła pozaunijne - Mechanizm Norweski i Fundusz EOG

Uwaga! Wskazane powyżej możliwości wsparcia finansowego mają charakter informacyjny. W celu znalezienia dokładnych szczegółów oraz odpowiedniej formy dofinansowania na określone zadania należy dotrzeć do dokumentów programowych oraz kryteriów przyznawania dotacji, ponieważ co roku mogą one ulegać zmianom.

12. MISJA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY RYGLICE

Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest dokumentem długofalowym, zapisy w nim zawarte powinny być brane pod uwagę we wszelkich działaniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego na terenie gminy. Konsekwentna realizacja założeń Programu przyczyni się do poprawy jakości środowiska kulturowego, wzrostu nakładów finansowych na inwestycje związane z obiektami zabytkowymi (zarówno w przypadku osób prywatnych, administracji publicznej, jak i organizacji pozarządowych), promocji gminy i przyciągnięcia turystów, a także do wzrostu świadomości regionalnej mieszkańców i poprawy ich sytuacji materialnej.

W sporządzanych co cztery lata aktualizacjach Programu powinny znajdować się odniesienia do uaktualnionych zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego, zawartych w innych dokumentach strategicznych gminy, zwrócić też należy uwagę na wyszczególnienie obowiązujących w danym momencie aktów prawnych. Gminny Program Opieki nad Zabytkami kładzie szczególny nacisk na wykorzystanie istniejących źródeł finansowania inwestycji związanych z opieką nad zabytkami, intensywne działania w obszarach najbardziej atrakcyjnych historycznie, promocję dziedzictwa kulturowego oraz wypracowanie odpowiednich schematów współpracy administracji samorządowej z właścicielami obiektów zabytkowych.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami stanowić będzie pomocne narzędzie w ukierunkowaniu polityki gminnej w zakresie rozwoju turystyki, promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego, prowadzonej w sposób uporządkowany i długoterminowy. Wszystkie te elementy przyczynią się do postrzegania gminy Ryglice, jako przyjaznej turystom i inwestorom, dumnej ze swoich walorów zabytkowych oraz dbającej o własne dziedzictwo kulturowe i historyczne.

UZASADNIENIE

Zgodnie z art. 18 ust. 2 pkt 6a ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 559 z późn. zm.) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm.) gmina opracowuje a zatwierdza Rada Program Opieki nad Zabytkami na terenie gminy.

Poprzedni program na lata 2019-2021 uległ zdezaktualizowaniu i zasadnym jest przedłużyć program, który z kolei jest niezbędnym dokumentem do ubiegania się o dofinansowanie na renowację i konserwację zabytków, które są wpisane na gminną listę zabytków.

